

2014.

Priručnik za preduzetnice

KORAK PO KORAK U RAZVOJU POSLOVANJA

PROJEKAT REALIZUJE:

REGIONALNA RAZVOJNA AGENCIJA
Bjelasica, Komovi & Prokletije

PRIRUČNIK PRIPREMIO:

Ovaj projekat finansira EU

Izdavač:

Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije

Publikacija je pripremljena u okviru projekta:

Podrška odgovornim inovacijama u zemljama Jugoistočne Evrope (FaRIInn)

Projekat finansira Evropska unija

Štampa:

MONTCARTON, Podgorica

Tiraž:

1000

Godina izdanja:

Septembar, 2014.

Ovaj priručnik pripremljen je uz podršku Evropske unije.
Sadržaj ovog priručnika je isključivo odgovornost Regionalne razvojne agencije za Bjelasicu, Komove i Prokletije i ne predstavlja stavove Evropske unije.

Sadržaj

Metodološki pristup	4
1. Pravni okvir za poslovanje preduzetnika/ca	5
1.1 Oblici registracije	5
1.1.1 Registracija kao „Preduzetnik“	5
1.1.2 DOO.....	5
1.1.3 Registracija kao “Poljoprivredni proizvođač”	6
1.1.4 Prednosti i nedostaci prikazanih oblika registracije	8
1.2 Poreska praksa.....	9
1.2.1 Preduzetnik	9
1.2.2 DOO.....	10
1.2.3 Poljoprivredni proizvođač.....	12
1.2.4 Ostala opterećenja iz poslovanja.....	12
2. Procedura dobijanja lokalnih i nacionalnih dozvola i licenci	12
2.1 Lokalne dozvole i licence	12
2.1.1 Opština Kolašin.....	12
2.1.2 Opština Mojkovac	17
2.1.3 Opština Berane.....	19
2.2 Dozvole i licence na nacionalnom nivou.....	21
2.2.1 Ministarstvo ekonomije	21
2.2.2 Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja.....	21
2.2.3 Ministarstvo održivog razvoja i turizma	21
3. Programi podrške i podsticajne mjere	23
3.1 Ministarstvo ekonomije.....	24
3.2 Zavod za zapošljavanje Crne Gore.....	24
3.3 Privredna komora Crne Gore	24
3.4 Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	25
3.5 Investiciono – razvojni fond Crne Gore	25
3.6 Programi podrške Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja	27
3.6.1 MIDAS i IPARD grantovi	28
3.7 Programi lokalnih samouprava.....	28
4. Stvaranje uslova za uspješan nastup na tržištu	28
Zaključak	31
5. Primjeri uspješnih preduzetnica	32
Organic Planet	32
B'S'M' – Mirka	32
Kontakt informacije ključnih institucija/organizacija	33
Korišćeni izvori	35

Poštovane preduzetnice,

Pred vama se nalazi Priručnik sa prikazom osnovnih procedura koje je potrebno proći kako bi se pokrenulo legalno i održivo poslovanje u Crnoj Gori. Priručnikom je dat sažet i jasan pregled koraka koje je potrebno preduzeti da bi se vaše postojeće poslovanje pravno formalizovalo i time stvorila mogućnost da na legalan i tržišno održiv način ulažete i dalje razvijate svoje poslovanje.

Potreba za izradom ovog priručnika nastala je kroz razvoj koncepta „Odgovorne inovacije“ u okviru projekta „Podrška odgovornim inovacijama – FaRIInn“ koji finansira Evropska unija. Ovaj projekat realizuje Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije (RRA), a koncept je potpuno nov za Crnu Goru. Kroz dugogodišnji rad na sjeveru Crne Gore, RRA je stvorila široku mrežu zainteresovanih strana koje bi mogle da se uključe u aktivnosti iz ovog koncepta. Neke od tih grupa čine i preduzetnice koje, uglavnom neregistrovano, posluju u ruralnim područjima, u oblastima poslovanja koja ne utiču negativno na životnu sredinu i korišćenjem resursa na održiv način. Mnoge od njih se bave proizvodnjom tradicionalnih proizvoda i usluga kao što su uzgoj voća i povrća, proizvodnja džemova, raznih slatkiša, proizvodnja ajvara, kisjeli program (turšija i sl.), proizvodnjom mlijeka i mliječnih proizvoda, izradom suvenira, ali i pružanjem smještajnih i ugostiteljskih usluga na svojim poljoprivrednim gazdinstvima.

Iako se intenzivno radi na poboljšanju poslovnog okruženja za preduzetnice, razvoj njihovih biznisa je u značajnoj mjeri ograničen administrativnim i regulatornim mjerama. Najčešće su u pitanju državni i opštinski porezi i dažbine, kao i preduge administrativne procedure čiji se intenzitet u vremenu krize još snažnije osjeća. Navedenoj listi barijera dodaju se i neke tržišne, poput neloyalne konkurencije i visokih troškova rada. Prepreke razvoju biznisa takođe mogu da predstavljaju i ograničene/male količine proizvedenih proizvoda (npr. mali broj grla stoke, ograničeni smještajni kapaciteti u seoskom gazdinstvu), prouzrokovani nedostupnošću izvora finansiranja/informacija, nepostojanje deklaracija na proizvodima, sistema zaštite (oznaka porijekla PDO, geografskog porijekla PGI, garantovano tradicionalni specijalitet TSG), neuvođenje standarda, nerazvijena svijest o značaju udruživanja, prepuštenost samima sebi i vremenske ne/prilike.

Pored navedenih generalnih poteškoća za bavljenje biznisom, prisutne su i specifične barijere koje tangiraju ženski dio populacije. Stoga ne iznenađuje što se preduzetništvo u Crnoj Gori tradicionalno vezuje za muški pol. Svega desetina preduzeća (9,6%) je u vlasništvu žena. Odgovarajući podaci širom Evrope su višestruko veći. Tako, na primjer, u Austriji taj procenat iznosi 33,9%, Bugarskoj 37,7%, Estoniji 35,0%, Francuskoj 28,0%, Islandu 21,0%, Italiji 24,0%, Litvaniji 31,3%, Njemačkoj 31,0% itd. U tom smislu, a za potrebe ovakvih uspješnih preduzetničkih inicijativa, cilj ovog priručnika je da se kroz prikaz osnovnih koraka pomogne preduzetnicama da svoj postojeći biznis organizuju u skladu sa važećim propisima i tržišnim zahtjevima.

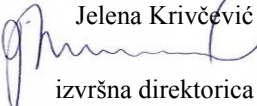
Za potrebe pripreme ovog priručnika analizirani su relevantni propisi na lokalnom i nacionalnom nivou i obavljeni razgovori sa predstavnicima relevantnih institucija. Da bi dobili kompletan uvid u sadašnje potrebe i planirane aktivnosti budućih korisnika ovog priručnika, poseban akcenat smo stavili na razgovore sa postojećim neregistrovanim, ali i registrovanim preduzetnicama.

Ovom prilikom zahvaljujemo se svim sagovornicama koje su nam izašli u susret, dostavile tražene informacije i pomogle realizaciju ovog projekta. Posebno se zahvaljujemo preduzetnicama koje su nam ukazale na probleme sa kojima se suočavaju i potrebe koje trenutno imaju.

Osim procedura za registraciju poslovanja, u ovom priručniku su prikazani i neki od programa i mjera podrške za razvoj biznisa. Korišćenje ovih programa moguće je samo ako se legalno posluje, tj. ako preduzetnice registruju svoj biznis.

Nadamo se da smo ispunili postavljeni cilj i pripremili priručnik koji će budućim preduzetnicama biti od koristi.

Regionalna razvojna agencija Bjelasicu, Komovi i Prokletije

Jelena Krivčević

izvršna direktorica

Metodološki pristup

Priprema samog priručnika sprovedena je kroz:

- Terenski rad,
- Analizu zakonskih procedura, pravilnika i izvještaja o radu različitih institucija značajnih za razvoj preduzetništva na lokalnom i nacionalnom nivou (desk analiza).

Terenski rad obuhvatio je razgovore sa institucijama i organizacijama koje imaju uticaj ili doprinose razvoju ženskog preduzetništva kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou i to:

- Relevantni organi lokalnih samouprava (sekretarijat za preduzetništvo, ekonomski razvoj i dr.) za opštine Kolašin, Mojkovac i Berane,
- Ministarstvo ekonomije,
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma,
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja,
- Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća,
- Program Ujedinjenih Nacija za razvoj (UNDP),
- Udruženje preduzetnica Crne Gore,
- Privredna komora Crne Gore (Odbor za žensko preduzetništvo).

Poseban dio terenskog rada posvećen je razgovoru sa preduzeticama. Organizovane su posjete određenom broju žena koje se bave poljoprivredom, turizmom i malom zanatskom proizvodnjom. U direktnom razgovoru dobijeni su ključni inputi koji su usmjerili dalji rad na ovom priručniku.

Posebno su bili organizovani razgovori sa registrovanim preduzeticama od kojih su dobijeni korisni savjeti za pripremu ovog priručnika.

Desk analiza obuhvatila je pregled zakonske regulative koja se odnosi na registraciju preduzetnika i obaveze koje iz toga proizilaze (poseban akcenat je stavljen na poreska opterećenja), analizu podsticajnih mjera koje preduzetnice mogu da koriste i analizu strateškog okvira za dalji razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori.

Prikaz procedura isključivo se odnosi na trenutno stanje. Ovo je posebno bitno naglasiti zbog toga što su propisi podložni čestim promjenama, što takođe može predstavljati barijeru.

Projektom je definisano da u fokusu pripreme ovog priručnika budu opštine Berane, Kolašin i Mojkovac, ali su procedure veoma slične procedurama u drugim opštinama na sjeveru Crne Gore, pa ih mogu koristiti i preduzetnici/ce iz drugih opština. Takođe je definisano da se obuhvate samo oblasti poljoprivrede, osnovnih turističkih usluga u preduzetničke djelatnosti koje se uglavnom odnose na male zanate (izrada suvenira i sl.).

1. Pravni okvir za poslovanje preduzetnika/ca

Slijedi prikaz mogućih oblika registracije preduzetničkih aktivnosti, te osvrt na poresku regulativu koja se odnosi na svaki od oblika registracije.

Pravni okvir obuhvata skup potrebnih procedura za dobijanje rješenja o registraciji u Centralnom registru privrednih subjekata (CRPS) i Poreskoj upravi (PU). Za početak poslovanja potrebno je dobiti i druge dozvole/licence od strane lokalnih ili nacionalnih institucija. Ovaj dio prikazan je u dijelu priručnika koji se odnosi na *procedure za dobijanja lokalnih i nacionalnih dozvola i licenci*.

Sve prikazane forme registracije moguće je obaviti elektronskim putem, preko web portala e-Uprave Crne Gore:

<http://www.euprava.me>

1.1 Oblici registracije

Za legalno poslovanje preduzetnica, najjednostavniji oblici registracije su:

- Registracija kao Preduzetnik,
- Registracija kao Društvo sa ograničenom odgovornošću (DOO).

Uzimajući u obzir da se veliki broj preduzetnica bavi poljoprivrednom djelatnošću, posebno je dat opis registracije poslovanja kao „Poljoprivredni proizvođač“.

1.1.1 Registracija kao „Preduzetnik“

Najjednostavnija registracija iz ugla procedure je za „Preduzetnika“ i obavlja se u CRPS popunjavanjem PS-01a – Registracija-Preduzetnik¹.

Pored prijave za registraciju preduzetnika, CRPS-u je potrebno dostaviti sledeće:

Naziv dokumenta	Visina troška	Potrebno vrijeme
• Ovjerena kopija lične karte	2 EUR	1 dan
• Popunjeni obrazac za registraciju preduzetnika	/	1 dan
• Napraviti pečat budućeg preduzetnika	10 – 30 EUR	1 dan
• Otvoriti žiro-račun kod neke od banaka	Ne plaća se	1 dan

Administrativna taksa za registraciju preduzetnika u CRPS se plaća 10 EUR, a postupak izdavanja rješenja o registraciji traje od 1 do 5 radnih dana.

1.1.2 DOO

Za razliku od preduzetnika, registracija društva sa ograničenom odgovornošću iziskuje veći broj koraka. Procedura dobijanja rješenja o registraciji DOO obuhvata:

- Dostavljanje potrebne dokumentacije CRPS, koja obuhvata sljedeće:
  - Odluku o osnivanju ako DOO osniva jedno lice ili ugovor o osnivanju ako je u pitanju više lica
  - Statut budućeg društva
  - Popunjeni obrazac za registraciju PS/01²
  - Dokaz o uplati osnivačkog kapitala (min. iznos osnivačkog kapitala je 1,00 EUR)
  - Izvod iz Centralne Depozitarne Agencije (CDA), ukoliko je prilikom osnivanja došlo do emitovanja akcija
- Izrada pečata društva
- Otvaranje bankovnog računa
- Prijava zaposlenog u Poreskoj upravi (PU).

¹ Link: <http://www.crps.me/index.php/propisi-i-obraci>

² Link: <http://www.crps.me/index.php/propisi-i-obraci>

Bitno je navesti da se sva osnivačka dokumenta moraju ovjeriti, a ovjera se vrši kod notara.

Procedura i iznosi troškova prikazani su sljedećom tabelom:

Naziv dokumenta	Visina troška	Potrebno vrijeme
<ul style="list-style-type: none"> • Dostavljanje potrebne dokumentacije CRPS koja obuhvata: <ul style="list-style-type: none"> ○ Odluku o osnivanju ako DOO osniva jedno lice ili ugovor o osnivanju ako je u pitanju više lica; ○ Statut budućeg društva; ○ Popunjeni obrazac za registraciju PS/01³; ○ Ovjera osnivačkih dokumenata kod notara 	Od 150 do 300 EUR, ukoliko ova dokumenta priprema advokat.	1 -5 dana
<ul style="list-style-type: none"> • Izrada pečata društva 	10 – 30 EUR	1 dan
<ul style="list-style-type: none"> • Otvaranje bankovnog računa 	Ne plaća se	1 dan

Administrativne takse za registraciju DOO u CRPS iznose 22 EUR (10 EUR + 12 EUR), a postupak izdavanja rješenja o registraciji traje od 1 do 4 dana.

1.1.3 Registracija kao “Poljoprivredni proizvođač”

Procedura registracije poljoprivrednog proizvođača kao fizičkog lica vrši se u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja (MPRR). U zavisnosti od djelatnosti kojom se budući poljoprivrednik bavi, u MPRR postoje odgovarajući registri. Najčešće je u pitanju upis u registar poljoprivrednih gazdinstava. Registar je elektronska baza podataka o privrednim gazdinstvima i njihovim resursima. Upisom u registar, poljoprivrednom proizvođaču dodjeljuje se jedinstveni matični identifikacioni broj. Samo registrovana poljoprivredna gazdinstva stiču pravo na podsticaje i podršku od strane MPRR. Svaki poljoprivredni proizvođač koji registruje svoje poljoprivredno gazdinstvo postaje registrovani poljoprivrednik i nosilac tog gazdinstva.

Procedura registracije obuhvata prikupljanje sljedećih dokumenta koja je potrebno dostaviti MPRR:

- Popunjeni obrazac MPRR za upis u registar (ne plaća se i moguće ga je preuzeti na web prezentaciji MPRR ili Fitosanitarne uprave⁴),
- Izvod iz matične knjige rođenih i fotokopija lične karte,
- Uvjerenje o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću na osnovu zahtjeva kod lokalne samouprave (procedura dobijanja ovog uvjerenja detaljno je opisana u nastavku),
- Posjedovni list kao dokaz o posjedovanju poljoprivrednog zemljišta, objekta za poljoprivrednu djelatnost ili kopija ugovora o zakupu (list nepokretnosti kao dokaz vlasništva se dobija u područnim jedinicama Uprave za nekretnine tj. katastrima, a cijena jednog lista nepokretnosti iznosi oko 8 EUR),
- Potvrda iz Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (Fond PIO) da podnosilac zahtjeva nema druga primanja. Podnosioci zahtjeva koje prvi put koriste osiguranje moraju biti mlađi od 45 godina. Muškarci koji prvi put stupaju u osiguranje moraju biti mlađe od 50 godina⁵,
- Ukoliko se neko registruje za proizvodnju prerađenih proizvoda, za neke proizvode (npr. džem) je potrebno dostaviti i *analizu proizvođačke specifikacije*⁶ prikom registracije.

³ Link: <http://www.crps.me/index.php/propisi-i-obraci>

⁴ Link: <http://www.fito.gov.me>

⁵ Stupanjem u poljoprivredno osiguranje, podnosilac zahtjeva postaje obveznik plaćanja doprinosa za penzijsko-invalidsko osiguranje i zdravstveno osiguranje. Sve detaljnije informacije je moguće dobiti u kancelarijama savjetodavnih službi.

⁶ *Proizvođačku specifikaciju* dostavlja proizvođač i predstavlja proceduru po kojoj proizvođač planira da proizvodi određeni proizvod. Prilikom laboratorijskih analiza može se tražiti i provjera ove specifikacije. U daljem tekstu je pojašnjeno kada se radi provjera i kako.

Zahtjev za registraciju se ne plaća, ali se plaća taksa (5 EUR⁷) za dobijanje rješenja o registraciji; ostala dokumenta, osim potvrde iz Fonda PIO, izdaje lokalna samouprava, a procedura i iznos taksi za plaćanje su objašnjeni u nastavku priručnika. Samim procesom registracije, svaki poljoprivredni proizvođač (sa rješenjem koje dobije) dobija od MPRR preporuke, odnosno, norme kojih treba da se pridržava prilikom proizvodnje poljoprivrednih proizvoda za koje je registrovan.

Procesom registracije poljoprivredni proizvođač stiče pravo na vidove podrške MPRR (opisane u nastavku) i mogućnost da svoje proizvode plasira na tržištu. Da bi proizvođač ostvario pravo na neke od vidova podrške u biljnoj proizvodnji mora biti registrovan i u Fitosanitarnoj upravi.

Prema postojećoj regulativi, koju sprovode Fitosanitarna uprava (FSU) i Veterinarska uprava (VU), registrovani poljoprivredni proizvođač nije dužan da samostalno obavlja laboratorijske analize. Samim procesom registracije, FSU ili VU (zavisno od toga koja vrsta poljoprivredne proizvodnje je u pitanju) stiče pravo da provjerava ispravnost proizvoda na mjestu gdje se on/oni proizvode ili u mjestima gdje se prodaju. Ukoliko postoji razlog da se kroz laboratorijske analize provjeri ispravnost, svojstva ili nešto drugo za proizvod, na zahtjev tržišne inspekcije ili neke od navedenih uprava, laboratorijske analize se rade o trošku ovih institucija.

Veterinarska uprava zadužena je za evidenciju farmi na kojima se proizvodi hrana životinjskog porijekla. Prema *Pravilniku o posebnim higijenskim zahtjevima za hranu životinjskog porijekla*, svaki registrovani poljoprivredni proizvođač koji proizvodi hranu životinjskog porijekla na registrovanoj farmi može staviti u promet proizvod životinjskog porijekla samo ako:

- Ispunjava higijenske uslove definisane ovim pravilnikom,
- Plasira proizvod označen oznakom zdravstvene ispravnosti, u skladu sa propisom kojim je uređen način kontrole hrane životinjskog porijekla,
- Plasira proizvod označen identifikacionom oznakom.

Zdravstvena oznaka se dobija od Veterinarske uprave prilikom izdavanja rješenja o registraciji i odnosi se na objekte u kojima se proces proizvodnje vrši.

Poljoprivredni proizvođač može samostalno označiti proizvode *identifikacionom oznakom* samo ako je proizveden u skladu sa odredbama navedenog Pravilnika⁸.

Ko vrši kontrole?

Kontrole poljoprivrednih proizvoda vrše se u skladu sa Zakonom o bezbjednosti hrane ("Sl. list Crne Gore", br. 14/07 od 21.12.2007, 40/11 od 08.08.2011) od strane:

- Sanitarna inspekcija,
- Veterinarska inspekcija,
- Fitosanitarna inspekcija.

Sanitarni inspektor vrši nadzor bezbjednosti hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane i ostale hrane u proizvodnji, međunarodnom prometu, prometu na veliko i prometu na malo, kao i pojedinačno deklarisanu upakovanu hranu životinjskog porijekla u prometu na malo.

Veterinarski inspektor vrši nadzor bezbjednosti hrane životinjskog porijekla, kombinovane hrane i hrane za životinje u proizvodnji, međunarodnom prometu, prometu na veliko i prometu na malo mesa, riba i drugih proizvoda akvakulture.

Fitosanitarni inspektor vrši nadzor bezbjednosti hrane biljnog porijekla na nivou primarne proizvodnje.

Inspeksijske kontrole sprovode se uz korišćenje kontrolnih metoda i tehnika kao što su nadzor i uzimanje uzoraka primjerenih predmetu kontrole.

⁷ Ukoliko je proizvođač merkantilnog krompira i/ili plodova citrusa, administrativna taksa iznosi 10 EUR.

⁸ Link: <http://www.vet.uprava.gov.me/rubrike/propisi>

Iako nijesu obavezni, poljoprivredni proizvođači mogu samostalno da rade analize kvaliteta svojih proizvoda (laboratorijske analize), ako za to postoji potreba. Obično se ovakve analize rade u sklopu aktivnosti marketinga, kako bi se kupci i potrošači dodatno uvjerali u kvalitet proizvoda. U nekim slučajevima ovakve analize traže i trgovine kao uslov za prodaju proizvoda. Ove vrste analiza se rade na Biotehničkom fakultetu (u sklopu kojeg postoji više laboratorija⁹) po cjenovniku koji zavisi od vrste i količine proizvoda koji se analiziraju i ograničene su ili na određenu količinu proizvoda ili na određeni vremenski period pa se moraju obnavljati.

Procedura laboratorijskih analiza

Opis procedure laboratorijskih analiza naveden je za tri vrste poljoprivrednih proizvoda.

Analiza sira

Uzima se 250-300g sira i nosi u *Laboratoriju za mljekarstvo* Biotehničkog fakulteta u Podgorici. Testiranje se vrši na tri parametra (salmonela, stafilokoka i lister), a postupak analiziranja traje 5 do 6 dana. Cijena analize jednog uzorka je 36 EUR. Učestalost rada analiza nije zakonski definisana, ali određeni trgovinski lanci nerijetko traže sprovođenje ovih analiza svaka tri mjeseca.

Analiza kajmaka

Za kajmak je procedura ista. Obuhvata analizu manjeg broja parametara, a cijena laboratorijske analize kajmaka je 14 EUR po uzorku.

Analiza džemova

Procedura analize džemova zavisi od vrste džema. Postoje sterilizovane i pasterizovane analize. U nastavku je prikazana procedura samo za pasterizovane proizvode. Postupak je sljedeći:

- Upućuje se zahtjev *Institutu za javno zdravlje* (slobodna forma). U zahtjevu se navodi opis i vrsta džema koji se proizvodi i analiza koju je potrebno izvršiti. Moguće analize su:
  - Mikrobiološka analiza – testira se do 7 parametara (broj parametara zavisi od zahtjeva trgovine ili inspekcije), a cijena po parametru je od 10 – 15 EUR.
  - Analiza proizvođačke specifikacije – u okviru ove analize se ispituje kvalitet, udio šećera, aditiva i sl. Ova analiza košta 70 EUR i takođe se prilaže uz dokumentaciju potrebnu za dobijanje odobrenja za rad.
  - Analiza kvaliteta - ova analiza definisana je *Pravilnikom o kvalitetu proizvoda od voća, povrća i pečurki i pektinskih preparata*¹⁰. Cijena analize zavisi od proizvoda.

Vrijeme potrebno za ove procedure je 5 – 6 dana.

1.1.4 Prednosti i nedostaci prikazanih oblika registracije

Neke od prednosti i nedostataka navedenih oblika registracije obuhvataju:

	Preduzetnik	DOO
Prednosti	- Jednostavnija registracija u odnosu na DOO, - Manje poresko opterećenje (paušalno oporezivanje) - Prikladnija forma registracije za mali biznis-zanatlije - Jednostavniji postupak zatvaranja u odnosu na DOO	- Za obaveze proistekle iz poslovanja osnivač garantuje kapitalom društva, a ne sopstvenom imovinom
Nedostaci	- Za obaveze proistekle iz poslovanja, preduzetnik odgovora cjelokupnom svojoj imovinom	- Nešto komplikovanija registracija u odnosu na preduzetnika - Veća poreska opterećenja - Poslovni prostor preduslov za registraciju

⁹ Link: <http://www.btf.ucg.ac.me>

¹⁰ Link: <http://www.tehnologijahrane.com/pravilnik/pravilnik-o-kvalitetu-proizvoda-od-voca-i>

1.2 Poreska praksa

Nakon registracije u CRPS, neophodno je izvršiti registraciju i u Poreskoj upravi (PU). Iako se registracijom u CRPS dobija matični broj, ova registracija u PU je obavezna zbog budućih poreskih i drugih obaveza. Po trenutnim uslovima, registracija u PU je prilično olakšana i objedinjena, tako da je sada moguće na jednom mjestu izvršiti i prijavu za doprinose, zdravstveno i socijalno osiguranje.

Struktura i visina poreskih obaveza zavisi od pravne forme poreskog obaveznika (odabranog oblika registracije) i nivoa ostvarenog prometa za definisani period. Plaćanje poreza zavisi od toga da li se plaća po paušalnom obračunu (što je slučaj za najveći broj preduzetnika u Crnoj Gori) ili po ostvarenom prihodu (što je slučaj za sve DOO u Crnoj Gori kada njihov godišnji prihod pređe 18.000 EUR). Obaveze po osnovu poreza ne postoje za registrovane poljoprivredne proizvođače, ali postoji obaveza uplate za samostalno socijalno osiguranje. Kada se registrovani poljoprivredni proizvođač registruje kao privredni subjekat (preduzetnik ili DOO), postaje dio poreskog sistema.

1.2.1 Preduzetnik

Poslovanje preduzetnika može biti oporezovano prema ostvarenom dohotku ili u paušalnom iznosu.

Da bi se oporezovali u paušalnom iznosu, potrebno je da promet na godišnjem nivou ne prelazi 18.000 EUR. U tom slučaju, podnosi se Zahtjev za paušalno oporezivanje (Obrazac ZPO¹¹) do 31. decembra tekuće godine za narednu godinu. Poreski obveznici, u zavisnosti od vrste djelatnosti, razvrstani su u četiri kategorije.

Paušalno oporezivanje prihoda od samostalne djelatnosti vrši se po sljedećoj skali (svi iznosi su u EUR):

I grupa			II grupa			III grupa			IV grupa		
Iznos oporezivog dohotka	Godišnji iznos paušalnog poreza	Godišnji iznos fiskalnih obaveza ¹²	Iznos oporezivog dohotka	Godišnji iznos paušalnog poreza	Godišnji iznos fiskalnih obaveza	Iznos oporezivog dohotka	Godišnji iznos paušalnog poreza	Godišnji iznos fiskalnih obaveza	Iznos oporezivog dohotka	Godišnji iznos paušalnog poreza	Godišnji iznos fiskalnih obaveza
do 1.500	135 EUR	645	do 2.100	189	903	do 2.700	243	1.161	do 3.900	351	1.677
do 3.000	270 EUR	1.290	do 4.200	378	1.806	do 5.400	486	2.322	do 7.800	702	3.354
do 4.500	405 EUR	1.935	do 6.300	567	2.709	do 8.100	729	3.483	do 11.700	1.053	5.031

U prvu grupu spadaju: korpari, mrežari, tkači, kapadžije, umjetničko zanatstvo, opravka časovnika, grnčari, paketari, vodeničari, dimnjačari, vunovlačari, kućna radinost, sakupljanje ljekovitog bilja i šumskih plodova, uzgoj voća i povrtnarskih kultura, proizvodnja kreča, cigle i crijepa, proizvodnja ćumura, kovači, mlinari, taksisti, ribari, opančari, obučari, berberi, prodaja kokica, kukuruza, kestena i sl., uzgajivači školjki, pčelari, knjigovesci, uljari i druge slične djelatnosti.

Obveznicima iz ove grupe, priznaju se troškovi poslovanja u ukupnom prometu u visini od 75%.

U drugu grupu spadaju: servis tahografa i taksimetara, **pružanje usluga turističkog smještaja u domaćoj radinosti**, vinkleri, krojači, opravka vaga, opravka i prodaja časovnika, video klubovi, alatničari, opravka i servis akumulatora, vodoinstalateri, bravari, proizvodnja soda vode i bezalkoholnih pića, tašnari, tesari, autoprevoznici do 8 tona nosivosti, taksi (kombi vozila), proizvodnja loznovoćnih i drugih sadnica i kalemova, uzgoj i prodaja ukrasnih ptica, izrada pečata i štambilja, precizni mehaničari, metalostrugari, prodaja poljoprivrednih proizvoda na tezgama, koradžije, stolari, usluge stolarskim mašinama, pogrebne usluge, mehaničari, izrada rezanog alata, kamenoresci, cvjećari, vulkanizeri, proizvodnja pilića i jaja, održavanje i servisiranje brodskih motora, servisiranje brodskih tankova, uramljivanje slika, limari, izrada ključeva, izrada kesa, opravka šivaćih mašina, opravka poljoprivrednih mašina i druge slične djelatnosti. Obveznicima iz ove grupe, priznaju se troškovi poslovanja u ukupnom prometu u visini od 65%.

¹¹ Link: <http://www.poreskauprava.gov.me/biblioteka/obrasci>

¹² Ukupni iznos poreskih obaveza odnosi se osim na poreze i na doprinose koje paušalni poreski obveznici moraju da plate. U nastavku je objašnjeno o kojim doprinosima se radi.

U treću grupu spadaju: autolakireri, autolimari, automehaničari, autoserviseri, autoelektričari, autoprevoznici preko 8 tona nosivosti, pranje i podmazivanje vozila, elektro-mehaničari, zidari, moleri, parketari, keramičari, teračeri, stakloresci, fotokopirnice, prikupljanje, otkup i prodaja otpada, hemijsko čišćenje podova, održavanje i opravka računara, održavanje i opravka mobilnih telefona, usluge građevinskim mašinama, mašinska obrada auto dijelova, opravka instalacija u domaćinstvima, firmopisci, fotografi, graveri, varioci, dekorateri, održavanje TT mreža, ugradnja alarma, RTV mehaničari, elektroinstalateri, elektromonteri, opravka muzičkih uređaja, opravka aparata u domaćinstvima, pečenje, sušenje mesa, održavanje centralnog grijanja i liftova i druge slične djelatnosti.

Obveznicima iz ove grupe, priznaju se troškovi poslovanja u ukupnom prometu u visini od 55%.

U četvrtu grupu spadaju: trgovci i ugostitelji koji obavljaju djelatnost na tezgi, u privremenom objektu, sličnom montažnom ili pokretnom objektu, poslastičari, pekari, pržione kafe, kozmetičari i druge slične djelatnosti.

Obveznicima iz ove grupe, priznaju se troškovi poslovanja u ukupnom prometu u visini od 35%.

Posebno je bitno navesti da svaki preduzetnik koji se bavi sezonskom djelatnošću takođe podliježe obavezi paušalnog oporezivanja, bez obzira što je njegova djelatnost sezonskog karaktera. U tom smislu, sva fizička lica koja žele da obavljaju djelatnost sezonski, dužna su da se registruju kod nadležnog organa kao preduzetnik ili DOO, po već prikazanoj proceduri.

Poreski obveznik koji se registruje za sezonsko obavljanje djelatnosti, a opredijelio se za paušalno oporezivanje, mora područnoj jedinici Poreske uprave, istovremeno sa podnošenjem prijave za registraciju, podnijeti i zahtjev za paušalno oporezivanje u roku od 5 dana od dana upisa u registar za obavljanje djelatnosti.

Ako se oporezuje po stvarnom dohotku, preduzetnik je dužan da područnom poreskom organu podnese godišnju prijavu poreza na dohodak fizičkih lica (Obrazac GPPFL¹³) do 30. aprila tekuće godine za prethodnu godinu i da do tog roka izmiri poresku obavezu iskazanu u prijavi. Uz prijavu se podnosi i bilans stanja i bilans uspjeha.

1.2.2 DOO

Poslovanje DOO oporezuje se na osnovu poreske prijave (Obrazac PD¹⁴) poreske uprave. Prijava se podnosi najkasnije do 31. marta tekuće godine za prethodnu godinu i u tom roku se plaća poreska obaveza iskazana u prijavi. Uz prijavu, osnivač DOO je dužan da dostavi i bilanse uspjeha i stanja, statistički aneks i izvještaj o promjeni na kapitalu. Ovo je regulisano Zakonom o računovodstvu¹⁵ i Zakonom o porezu na dobit pravnih lica¹⁶. Osnovicu poreza na dobit predstavlja oporeziva dobit poreskog obveznika koja se utvrđuje usklađivanjem dobiti iskazane u bilansu uspjeha na način predviđen Zakonom o porezu na dobit pravnih lica. Porez na dobit obračunava se po stopi od 9%.

Svako pravno lice registrovano kao DOO ima obaveze za poreze i doprinose za zaposlene (ista je procedura za jednog ili više radnika). Obaveze koje se odnose na poreze dijele se na:

- Porez na dodatu vrijednost (PDV);
- Porez na dobit.

Porez na dodatu vrijednost se plaća na svaku robu ili uslugu kada poreski obveznik pređe godišnji prihod već od 18.000 EUR. Stope PDV-a su 0%, 7% i 19%. Stopa od 0% primjenjuje se uglavnom za proizvode koji se izvoze. Neki od proizvoda koji se oporezuju po stopi PDV-a od 7% su hljeb, brašno, mlijeko i mliječni proizvodi, hrana za odojčad, mast, ulje, meso i šećer.

Prijavljivanje PDV-a se vrši svakog mjeseca i to najkasnije do 15 dana u mjesecu.

Porez na dobit iznosi 9% i obračunava se na ostvarenu bruto dobit iz poslovanja. Porez na dobit obavezno je platiti jednom godišnje, nakon sastavljanja finansijskih izvještaja.

Obaveze koje se odnose na doprinose dijele se na:

¹³ Link: <http://www.poreskauprava.gov.me/biblioteka/obrasci>

¹⁴ Link: <http://www.poreskauprava.gov.me/biblioteka/obrasci>

¹⁵ "Sl. list RCG", br. 69/05 od 18.11.2005, 80/08 od 26.12.2008, 73/10 od 10.12.2010, 32/11 od 01.07.2011.

¹⁶ "Sl. list RCG", br. 65/01 od 31.12.2001, 12/02 od 15.03.2002, 80/04 od 29.12.2004, "Sl. list Crne Gore", br. 40/08 od 27.06.2008, 86/09 od 25.12.2009, 73/10 od 10.12.2010, 40/11 od 08.08.2011, 14/12 od 07.03.2012.

- Doprinos na teret poslodavca;
- Doprinos na teret osiguranika (koje takođe plaća poslodavac).

Obje vrste doprinosa (i na teret poslodavca i na teret osiguranika) plaća poslodavac, a struktura doprinosa i stope su:

- Doprinosi na teret poslodavca:
  - Doprinos za PIO (15%);
  - Doprinos za zdravstveno osiguranje (8,5%);
  - Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (0,5%).
- Doprinosi na teret osiguranika:
  - Doprinos za PIO (5,5%);
  - Doprinos za zdravstveno osiguranje (3,8%);
  - Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (0,5%);
  - Doprinos za Privrednu komoru (0,27%);
  - Doprinos za Fond rada (0,20%).

Doprinosi se računaju od bruto zarade zaposlenog.

Primjer – bruto plata od 500 EUR

Rb	Radna pozicija	Period obračuna	Iznos osnovice za obračun (bruto zarade)	Iznos poreza na dohodak fizičkih lica (9,00%)	Iznos obračunatih doprinosa na teret osiguranika			Iznos neto zarade	Iznos obračunatih doprinosa na teret poslodavca				
					Doprinos za PIO (15,00%)	Zdravstveno osiguranje (8,50%)	Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (0,50%)		Doprinos za PIO (5,50%)	Zdravstveno osiguranje (3,80%)	Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti (0,50%)	Doprinos za Privrednu komoru (0,27%)	Doprinos za Fond rada (0,20%)
1	Preduzetnica	1 mjesec	500,00	45,00	75,00	42,50	2,50	335,00	27,50	19,00	2,50	1,35	1,00

Fiskalne olakšice

U namjeri da stimuliše investicije u nerazvijenim djelovima zemlje, Vlada je definisala poreske olakšice na nacionalnom nivou i to kroz

- **Oslobađanje od poreza na dobit**

(Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit pravnih lica, Sl. list RCG br.14/2012)

Svakom novoosnovanom pravnom licu u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, koje obavlja proizvodnu djelatnost, obračunati porez na dobit za prvih osam godina umanjuje se 100%. Pomenuto poresko oslobođenje odnosi se i na dobit koju poreski obveznik ostvari u novoosnovanoj poslovnoj jedinici, koja obavlja proizvodnu djelatnost u nedovoljno razvijenoj opštini, srazmjerno učešću dobiti ostvarene u toj poslovnoj jedinici u ukupnoj dobiti poreskog obveznika.

Poresko oslobođenje, odnosno olakšica, ne odnosi se na poreskog obveznika koji posluje u sektoru primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, transporta ili brodogradilišta, ribarstva i čelika.

- **Porez na dohodak fizičkih lica**

(Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, Sl. list RCG, br.14/2012)

Poreskom obvezniku koji otpočne obavljanje proizvodne djelatnosti u privredno nedovoljno razvijenim opštinama, obračunati porez na dohodak za prvih osam godina umanjuje se 100%.

Poresko oslobođenje, odnosno olakšica, ne odnosi se na poreskog obveznika koji posluje u sektoru primarne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda ili izgradnje brodova, ribarstva, čelika.

Pored navedenog, na lokalnom nivou, pojedine jedinice lokalne samouprave definisale su dodatno:

- Olakšice u dijelu plaćanja komunalnih ili drugih naknada;
- Povoljna cijena zakupa/kupovine prostora za biznis zone;
- Smanjenje ili oslobađanje plaćanja prireza poreza na dohodak fizičkih lica;

- Smanjenje stope poreza na nepokretnosti;
- Mogućnost definisanja povoljnog modela privatno-javnog partnerstva;
- Infrastrukturno opremanje na područjima gdje ne postoji.

1.2.3 Poljoprivredni proizvođač

Ako se preduzetnica registruje kao "Poljoprivredni proizvođač", bitno je naglasiti da u tom slučaju ne postoji obaveza plaćanja poreza, već samo obaveze po osnovu doprinosa za zdravstveno i penzijsko osiguranje. Iznos osnovice za obračun doprinosa određuje se na bazi IOPPD obrazca¹⁷ koja se dostavlja Upravi lokalnih prihoda u okviru opštine.

Ukoliko se registracija izvrši i kod CRPS, tada podliježe nekom od načina oporezivanja navedenim za preduzetnika ili DOO.

Poljoprivredni proizvođači takođe imaju mogućnost da dio uplaćenog penzijsko-invalidskog osiguranja nadoknade od strane lokalne samouprave (npr. opština Mojkovac je ovu mjeru predvidjela u svom agrobudžetu za 2014. godinu – Mjera br. 7 „Osiguranje registrovanih poljoprivrednih proizvođača“). Podrška se ogleda u refundaciji, odnosno, direktnom plaćanju registrovanim poljoprivrednim proizvođačima u iznosu od 30% izvršene uplate poljoprivrednika za penzijsko-zdravstveno osiguranje.

Ostala opterećenja iz poslovanja

Ostala fiskalna opterećenja odnose se na doprinose koji se plaćaju po jednom zaposlenom, zatim turističke takse, prirezi (prirez na porez je 13% za sve opštine osim za Podgoricu i Cetinje) ali i druga opterećenja (npr. doprinos za lica sa posebnim potrebama – firme sa manje od 10 zaposlenih ne plaćaju ovaj doprinos, a on iznosi 5% od prosječne neto zarade u godini koja prethodi obračunu).

Takođe, preduzetnici i vlasnici preduzeća imaju obaveze i po drugom osnovu.

Tako npr. u opštini Mojkovac, jedna od preduzetnica je navela da plaća taksu za prilaz objektu od 280 EUR godišnje, dok vlasnica restorana u opštini Kolašin plaća turističku taksu od 140 EUR/godišnje, a vlasnica restorana u opštini Berane 110 EUR/godišnje.

2. Procedura dobijanja lokalnih i nacionalnih dozvola i licenci

Procedura izdavanja dozvola i licenci koje se izdaju na lokalnom i nacionalnom nivou, zavise od institucije koja iste izdaje ali i od djelatnosti za koju se izdaju.

Slijedi prikaz procedura dobijanja odabranih dozvola i licenci koje se izdaju na lokalnom i nacionalnom nivou. Na lokalnom nivou obuhvaćene su opštine Kolašin, Mojkovac i Berane, s napomenom da su slične procedure i u drugim opštinama, dok su na nacionalnom nivou obuhvaćene sljedeće institucije:

- Ministarstvo ekonomije,
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja,
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma,

Analizirane dozvole i licence odnose se na oblasti poljoprivrede, turizma i druge preduzetničke djelatnosti (uglavnom zanatske radnje).

2.1 Lokalne dozvole i licence

Analiza dozvola i licenci koje izdaju navedene opštine vršena je kroz analizu aktivnosti i nadležnosti sekretarijata zaduženih za privredu i preduzetništvo.

2.1.1 Opština Kolašin

Lokalna samouprava opštine Kolašin obavlja poslove iz oblasti poljoprivrede, turizma i drugih preduzetničkih djelatnosti preko *Sekretarijata za privredu i finansije*. Od dozvola i licenci za navedene oblasti, opština Kolašin izdaje:

¹⁷ Link: <http://www.poreskauprava.gov.me/biblioteka/obraci>

1. Uvjerenje o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću;
2. Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića;
3. Rješenje za obavljanje ugostiteljske djelatnosti za privredna društva, pravna lica i preduzetnike;
4. Rješenje o određivanju kategorije ugostiteljskog objekta, iz nadležnosti lokalne uprave – restorani;
5. Rješenje o određivanju kategorije ugostiteljskog objekta, iz nadležnosti lokalne uprave – pružanje usluga smještaja fizičkim licima – prenoćišta – do 15 kreveta;
6. Prijava turističkih usluga u seoskom turizmu;
7. Odobrenje za obavljanje turističke djelatnosti – rafting i splavarenje;
8. Odobrenje za turističku djelatnost koja uključuje sportsko-rekreativne i avanturističke aktivnosti;
9. Odobrenje za obavljanje djelatnosti pružanja ugostiteljskih usluga u seoskim domaćinstvima (privredna društva, pravna lica ili preduzetnici);
10. Rješenje za obavljanje – pružanje turističkih usluga (u kongresnom, kulturnom, sportskom, golf turizmu, lovnom, ribolovnom i drugim oblicima turizma);
11. Rješenje za obavljanje djelatnosti pružanja jednostavnih usluga (izvan ugostiteljskog objekta);
12. Prijava zanata;
13. Prijava trgovine.

1. **Uvjerenje o bavljenju poljoprivredom djelatnošću**

Za dobijanje ovog uvjerenja potrebno je dostaviti sledeću dokumentaciju:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*);
- Posjedovni list kao dokaz o vlasništvu i dokaz o načinu korišćenja imovine (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*). Posjedovni list se plaća 8 EUR/po listu;
- Ugovor o zakupu, ukoliko je zemljište uzeto u zakup;
- Ugovor o ustupanju zemljišta na korišćenje, ukoliko je isto uzeto po ugovoru o ustupanju;
- Potvrda o gajenju pčela ako je u pitanju pčelarstvo – izdaje *Sekretarijat*;
- Potvrda o gajenju riba ako je u pitanju ribarstvo – izdaje *Sekretarijat*;
- Dokaz o uplati 5,00 EUR za zahtjev i 5,00 EUR za izdavanje uvjerenja na ž. r. opštine Kolašin na broj 505-5309-52.

2. **Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića**

Za dobijanje ovog rješenja potrebno je podnijeti zahtjev (obrazac je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*) koji sadrži sledeće podatke o voćnjaku, odnosno vinogradu:

- List nepokretnosti kao dokaz o vlasništvu (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*) ili ovjeren ugovor o zakupu vinograda. Posjedovni list se plaća 8 EUR/po listu;
- Broj voćki ili čokota po sortama, vrsti proizvodnje alkoholnih pića, ostvarenom prinosu voća, odnosno grožđa u prethodnoj godini i zalihama alkoholnog pića – izdaje *Monstat*;
- Potvrda Privrednog suda o registraciji;
- Dokaz o uplati 5,00 EUR za zahtjev i 10,00 EUR za izdavanje rješenja na ž. r. opštine Kolašin na broj 505-5309-52.

Rješenje se izdaje na osnovu *Zakona o alkoholnim pićima*.

3. **Rješenje za obavljanje ugostiteljske djelatnosti za privredna društva, pravna lica i preduzetnike**

Od dokumentacije je potrebno dostaviti sledeće:

- Zahtjev (slobodna forma);
- Dokaz o registraciji u CRPS i Poreske uprave (ovjerena kopija);
- Statut društva;
- Odluka o osnivanju poslovne jedinice;

- Dokaz o svojini ili zakupu ugostiteljskog objekta (list nepokretnosti ili ugovor o zakupu). List nepokretnosti se dobija u katastru. Cijena kopije je 8 EUR;
- Ako je u pitanju zakup, dostaviti dokaz o zakupu građevinskog zemljišta za privremene objekte zaključen sa nadležnim organom lokalne uprave (ugovor o zakupu);
- Rješenje Sekretarijata za planiranje i uređenje prostora o upotrebi objekata;
- Priložen stručni nalaz ATEST za struju;
- Rješenje Ministarstva zdravlja za davanje sanitarne saglasnosti za obavljanje djelatnosti u prostorijama (za objekte u kojima se priprema i uslužuje hrana i piće);
- Ostala rješenja, saglasnosti nadležnog organa zavisno od djelatnosti, lokacije, objekta i sl. (npr. veterinarska, vodoprivredna, poljoprivredna, saobraćajna, MUP-a i dr.);
- Dokaz o srednjoj stručnoj spremi-IV stepen (za poslovođu ugostiteljskog objekta-restorana);
- Uplatnicu – Lokalna administrativna taksa u iznosu od 5 EUR za zahtjev na žiro račun opštine Kolašin br. 505-5309-52;
- Uplatnicu-Lokalna administrativna taksa u iznosu od 10 EUR za rješenje na žiro račun opštine Kolašin br. 505-5309-52;
- Uplatnicu na ime naknade za rješenje i pregled ispunjenosti minimalno-tehničkih uslova u pogledu prostora i opreme ugostiteljskog objekta, na žiro račun opštine Kolašin br. 505-5309-52:

Do 50 m ²	10 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	20 EUR
Preko 100 m ²	30 EUR

4. Rješenje o određivanju kategorije ugostiteljskog objekta, iz nadležnosti lokalne uprave-restorani (klasični i specijalizovani)

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Odjeljenja za privredu, poljoprivredu, turizam i preduzetništvo*);
- Fotokopiju rješenja o radu;
- Popunjenu tabelu opštih i kvalitativnih poena;
- Dokaz o uplati lokalnih administrativnih taksi na ž. r. opštine Kolašin na broj 505-5309-52:
  - Za zahtjev 5 EUR,
  - Za donošenje rješenja o utvrđivanju kategorije restorana 50 EUR,
  - Za tablu sa zvjezdicama 18,43 EUR,
  - Za troškove postupka rada Komisije prema troškovniku rada Komisije 60 EUR.

5. Rješenje o određivanju kategorije ugostiteljskog objekta, iz nadležnosti lokalne uprave – pružanje usluga smještaja fizičkim licima prenoćišta – do 15 kreveta

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Odjeljenja za privredu, poljoprivredu, turizam i preduzetništvo*);
- Fotokopiju rješenja o radu;
- Popunjenu tabelu opštih i kvalitativnih poena;
- Dokaz o uplati lokalnih administrativnih taksi na ž. r. opštine Kolašin na broj 505-5309-52:
  - Za zahtjev 5 EUR,
  - Za donošenje rješenja o utvrđivanju kategorije smještaja (sobe, apartmani kuće), 5 EUR,
  - Za tablu sa zvjezdicama 18,43 EUR.
  - Za troškove postupka – rada Komisije prema troškovniku rada Komisije 60 EUR.

6. *Prijava turističkih usluga u seoskom gazdinstvu (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici)*

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Odjeljenja za privredu i finansije*);
- Potvrda o registraciji za poljoprivrednog proizvođača ili pravnog lica/privrednog društva iz CRPS;
- Prepis lista nepokretnosti Uprave za nekretnine. Cijena kopije je 8 EUR;
- Ugovor o zakupu, ovjeren kod Osnovnog suda, ako je u pitanju zakup;
- Rješenje o upotrebi predmetnog objekta;
- Stručni nalaz o primijenjenim propisanim mjerama i normativima za elektro instalacije za objekte koji se nalaze na području za koje nije donijeta prostorno-planska dokumentacija – ATEST za struju
- Rješenje o kategorizaciji;
- Dokaz o ispunjenosti opštih i posebnih higijenskih uslova ukoliko se uz usluge smještaja daju i usluge doručka (bed & breakfast) – Rješenje Ministarstva zdravlja da su prostorije ispunile higijenske zahtjeve za pripremanje i usluživanje hrane – sanitarna dozvola;
- Kopija uplatnice – lokalna administrativna taksa, na iznos od 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	10 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	20 EUR
Preko 100 m ²	30 EUR.

7. *Odobrenje za obavljanje turističke djelatnosti – rafting i splavarenje*

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Odjeljenja za privredu, poljoprivredu, turizam i preduzetništvo*);
- Kopija rješenja o registraciji iz Centralnog registra Privrednog suda (CRPS);
- Fotokopija polise osiguranja vlasnika plovnog objekta od odgovornosti za pričinjene štete trećim licima;
- Dokaz o ispunjenosti minimalno tehničkih uslova za opremu i sredstva kojima se pružaju usluge u skladu sa posebnim propisom – *Ministarstvo održivog razvoja i turizma*;
- Fotokopija polise osiguranja putnika koje prevoze čamci za privredne svrhe – prevoz putnika;
- Sertifikat o osposobljenosti lica za pružanje usluga (voditelj čamca) u skladu sa posebnim propisima u oblasti saobraćaja, kojima se uređuje upravljanje plovnim objektima (Potvrda *Centra za stručno obrazovanje*);
- Uvjerenje Uprave za vode za korišćenje rijeke Tare za rafting;
- *Pravilnik o usklađenosti sa sigurnosnim pravilima* koje priprema svaki rafter samostalno;
- Dokaz o uplati 5 EUR za zahtjev i 10 EUR za izdavanje odobrenja na ž. r. opštine Kolašin broj 505-5309-52.

8. *Odobrenje za turističku djelatnost koja uključuje sportsko-rekreativne i avanturističke aktivnosti (jahanje, windsurfing, kitesurfing, skakanje užetom, bungee jumping, fishing, jeeping on road i sl.)*

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Prijava (formular je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*);
- Fotokopiju polise osiguranja od odgovornosti za slučaj nezgode;
- Dokaz o ispunjenosti posebnih uslova za obavljanje djelatnosti koje utvrđuju nadležni inspeksijski organi;
- Dokaz o uplati 5,00 EUR za zahtjev na ž. r. opštine Kolašin na broj 505—5309-52.

9. *Odobrenje za obavljanje djelatnosti pružanja ugostiteljskih usluga u seoskim domaćinstvima (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici)*

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (slobodna forma);
- Potvrda o registraciji proljoprivrednog proizvođača ili pravnog lica / privrednog društva iz CRPS;
- Prepis lista nepokretnosti Uprave za nekretnine (kao dokaz vlasništva). Cijena kopije je 8 EUR;
- Ugovor o zakupu, ovjeren kod Osnovnog suda ako se radi o zakupu;
- ATEST za struju;
- Stručni nalaz o primijenjenim propisanim mjerama i normativima za elektro instalacije, od ovlaštene organizacije, za objekte koji se nalaze na području za koje nije donijeta prostorno-planska dokumentacija (Atest za struju);
- Rješenje o kategorizaciji;
- Dokaz o ispunjenosti opštih i posebnih higijenskih uslova ukoliko se uz usluge smještaja daju i usluge doručka (bed & breakfast) – (*Rješenje Ministarstva zdravlja da su prostorije ispunile higijenske zahtjeve za pripremanje i usluživanje hrane*);
- Dokaz o uplati 10 EUR – lokalna administrativna taksa, za izradu rješenja, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama zavisno od površine objekta :

Do 50 m ²	10 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	20 EUR
Preko 100 m ²	30 EUR.

10. Rješenje za obavljanje-pružanje turističkih usluga (u kongresnom, kulturnom, sportskom, golf turizmu, lovnom, ribolovnom i drugim oblicima turizma)

Potrebna dokumentacija obuhvata:

- Zahtjev (slobodna forma);
- Potvrdu o upisu u CRPS;
- Kopija uplatnice – lokalna administrativna taksa, na iznos od 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama, zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	10 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	20 EUR
Preko 100 m ²	35 EUR.

11. Rješenje za obavljanje-pružanje turističkih usluga (iznajmljivanje motora, bicikala, skutera i dr.)

Potrebna dokumentacija obuhvata :

- Zahtjev (slobodna forma);
- Potvrdu o upisu u CRPS;
- Rješenje o lokaciji izdato od nadležnog organa lokalne uprave;
- Dokaz o tehničkoj ispravnosti ili registraciji sredstva, kojim se pružaju usluge;
- Obaveznu polisu osiguranika o obaveznom osiguranju korisnika usluga za slučaj povrede ili smrti. Cijena osiguranja se definiše sa osiguravajućim društvom;
- Kopija uplatnice - lokalna administrativna taksa, na iznos 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama.

12. Rješenje za obavljanje-pružanje jednostavnih usluga (izvan ugostiteljskog objekta) ambulatno

Potrebna dokumentacija obuhvata :

- Zahtjev (slobodna forma);
- Fotokopiju rješenja o obavljanju ugostiteljske djelatnosti;
- Rješenje o lokaciji izdato od nadležnog organa lokalne uprave za mjesto gdje će se vršiti ambulatno pružanje usluga;
- Dokaz o ispunjenju minimalno-tehničkih uslova za obavljanje navedene djelatnosti tek nakon propisivanja istih;

- Kopija uplatnice – lokalna administrativna taksa, na iznos od 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama.

13. *Prijava zanata*

Potrebna dokumentacija obuhvata :

- Popunjen obrazac Prijave zanata;
- Dokaz o registraciji u CRPS;
- Dokaz o uplati od 5 EUR za obrazac prijave koji se uplaćuje na žiro račun br.505-5309-52.

14. *Prijava trgovine*

Potrebna dokumentacija obuhvata :

- Popunjen obrazac Prijave trgovine;
- Dokaz o registraciji u CRPS;
- Dokaz o uplati od 5 EUR za obrazac prijave koji se uplaćuje na žiro račun br.505-5309-52.

2.1.2 Opština Mojkovac

Lokalna samouprava opštine Mojkovac obavlja poslove iz oblasti poljoprivrede, turizma i drugih preduzetničkih djelatnosti preko *Sekretarijata za finansije, ekonomiju i lokalne javne prihode*. Od dozvola i licenci za navedene oblasti, opština Mojkovac izdaje:

1. Uvjerjenje o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću i sopstvenoj proizvodnji poljoprivrednih proizvoda;
2. Uvjerjenje o upisu u registar poljoprivrednih proizvođača (koji vodi registar za potrebe MPRR);
3. Prijava turističkih usluga u seoskom turizmu (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici);
4. Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića;
5. Dozvola za rad za trajne ugostiteljske objekte;
6. Rješenje za rad za ostale preduzetničke djelatnosti.

1. *Uvjerjenje o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću i sopstvenoj proizvodnji poljoprivrednih proizvoda*

Za dobijanje ovog uvjerenja neophodan je usmeni zahtjev zainteresovane stranke (slobodna forma) uz sledeća dokumenta:

- Listing od veterinara o brojnom stanju stoke koju posjeduje poljoprivredni proizvođač (ne plaća se);
- Kopiju dokaza o vlasništvu (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*) ili kopija ugovora o zakupu poljoprivrednog zemljišta. List nepokretnosti se plaća 8 EUR/po listu.

2. *Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića*

Za dobijanje ovog rješenja, potrebno je dostaviti:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama ovog Sekretarijata) koji mora da sadrži sledeće:
  - Podatke o podnosiocu zahtjeva (naziv i sjedište, odnosno ime i adresa),
  - Podatke o voćnjaku, odnosno vinogradu (površina u hektarima, katastarska opština, broj katastarske parcele, broj voćki, odnosno čokota po sortama),
  - Podatke o sirovini (iz sopstvene proizvodnje, otkupa ili uvoza),
  - Podatke o vrsti proizvodnje alkoholnog pića,
  - Podatke o ostvarenom prinosu voća, odnosno grožđa u prethodnoj godini i zalihama alkoholnog pića.
- Kopiju dokaza o vlasništvu (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*) ili kopija ugovora o zakupu poljoprivrednog zemljišta. Cijena kopije je 8 EUR;
- Izvještaj komisije koju formira organ lokalne uprave u cilju provjere podataka dostavljenih u zahtjevu.

Rješenje se izdaje na osnovu *Zakona o alkoholnim pićima*. Nema propisanih lokalnih taksi.

3. *Prijava turističkih usluga u seoskom turizmu (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici)*

Za prijavu turističkog smještaja u seoskom turizmu, potrebno je dostaviti:

- Zahtjev (formular je moguće preuzeti u Opštini);
- Potvrda o registraciji za poljoprivrednog proizvođača ili pravnog lica/privrednog društva iz CRPS;
- Prepis lista nepokretnosti Uprave za nekretnine. Cijena kopije je 8 EUR;
- Ugovor o zakupu, ako se prostor zakupljuje;
- Rješenje o upotrebi predmetnog objekta;
- Atest za struju;
- Rješenje o kategorizaciji;
- Dokaz o ispunjenosti opštih i posebnih higijenskih uslova ukoliko se uz usluge smještaja daju i usluge doručka (bed & breakfast) – Rješenje Ministarstva zdravlja da su prostorije ispunile higijenske zahtjeve za pripremanje i usluživanje hrane – sanitarna dozvola;
- Kopija uplatnice – lokalna administrativna taksa, na iznos od 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 505-5309-52, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	10 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	20 EUR
Preko 100 m ²	30 EUR.

4. *Dozvola za rad za trajne ugostiteljske objekte*

Za dobijanje dozvole za rad potrebno je dostaviti sledeću dokumentaciju:

- Zahtjev (u slobodnoj formi);
- Kopiju rješenja o registraciji iz Centralnog registra privrednih subjekata;
- Kopiju dokaza o vlasništvu (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*) ili kopija ugovora o zakupu poslovnog prostora;
- Zapisnik komisije koju formira organ nadležan za izdavanje predmetne dozvole. Nakon što zainteresovana strana dostavi navedena dokumenta, opština formira komisiju koja posjećuje objekat za koji se traži odobrenje za rad kako bi utvrdila da li ispunjava minimalno-tehničke uslove za obavljanje ugostiteljske djelatnosti koje definiše *Pravilnik o vrstama, minimalno-tehničkim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata*;
- Dokaz o uplati 1,00 EUR za primjer zahtjeva, 30 EUR za izlazak Komisije i 20 EUR administrativne takse na ž. r. opštine Mojkovac 535 – 7106777 – 57.

Uz zahtjev se prilaže upotrebna dozvola koju izdaje nadležni Sekretarijat za urbanizam. Ukoliko stranka ne posjeduje upotrebnu dozvolu privremeno se prilaže *Zaključak predsjednika Opštine* do trenutka pribavljanja upotrebne dozvole.

Ukoliko je u pitanju privremeni objekat, dozvola za rad se izdaje na period od 6 do 12 mjeseci, u skladu sa zakonskim propisima.

5. *Rješenje za rad za zanatske radionice*

Za dobijanje ovog rješenja od dokumentacije je potrebo dostaviti sledeće:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*);
- Potvrdu o registraciji privrednog društva iz Centralnog registra privrednih subjekata;
- Dokaz o načinu korišćenja prostora u kojem će se obavljati djelatnosti (za sjedište društva-kancelarija: proizvodni objekti neprehrambene robe, ugostiteljski, zanatski i drugi objekti), zatim prepis lista nepokretnosti i kopija plana (izdaje područni organ *Uprave za nekretnine – katastar*), ili kopiju ugovora o zakupu, podzakupu, kupoprodaji i sl. ako preduzetnik ne posjeduje sopstveni prostor, ovjeren kod *Osnovnog suda* sa dokazom o vlasništvu zakupodavca;

- Sanitarnu saglasnost (ako je potrebna – zavisno od djelatnosti);
- Stručni nalaz o pregledu i ispitivosti elektro instalacija u objektu izdat od strane ovlaštene organizacije za poslove zaštite na radu;
- Ostala rješenja – saglasnosti nadležnih organa zavisno od djelatnosti, lokacije objekta i sl. (npr. veterinarska, vodoprivredna, poljoprivredna, saobraćajna, MUP-a i dr.);
- Dokaz o uplati naknade za izlazak Komisije prema troškovniku;
- Dokaz o uplati lokalne administrativne takse na ž. r. opštine Mojkovac na broj 535 – 7106777 – 57.

2.1.3 Opština Berane

Lokalna samouprava opštine Berane obavlja poslove iz oblasti poljoprivrede, turizma i drugih preduzetničkih djelatnosti. Za poslove izdavanja dozvola i rješenja iz oblasti turizma zadužen je *Sekretarijat za finansije*. Za poslove vezane za poljoprivredu, zadužen je *Sekretarijat za poljoprivredu, turizam, vodoprivredu i zaštitu životne sredine*. Od dozvola i licenci za navedene oblasti, opština Berane izdaje:

1. Uvjerenje o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću;
2. Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića;
3. Prijavu turističkih usluga u seoskom turizmu (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici);
4. Rješenje o ispunjenju minimalno-tehničkih uslova za obavljanje privredne djelatnosti preduzetnika;
5. Dozvola za rad za trajne ugostiteljske objekte.

1. Za dobijanje uvjerenja o bavljenju poljoprivrednom djelatnošću potrebno je dostaviti sledeću dokumentaciju:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*);
- Posjedovni list kao dokaz o vlasništvu i dokaz o načinu korišćenja imovine (izdaje podružni organ *Uprave za nekretnine – katastar*). Posjedovni list se plaća 8 EUR/po listu;
- Ugovor o zakupu, ukoliko je zemljište uzeto u zakup;
- Ugovor o ustupanju zemljišta na korišćenje, ukoliko je isto uzeto po ugovoru o ustupanju;
- Potvrda o gajenju pčela ako je u pitanju pčelarstvo – izdaje *Sekretarijat*;
- Potvrda o gajenju riba ako je u pitanju ribarstvo – izdaje *Sekretarijat*;
- Dokaz o uplati 5 EUR za zahtjev i 5 EUR za izdavanje uvjerenja na ž. r. opštine Berane na broj 530-6046777-40.

2. Rješenje o upisu u Registar proizvođača alkoholnih pića

Za dobijanje ovog rješenja potrebno je podnijeti zahtjev (formu je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*) koji sadrži sledeće podatke o voćnjaku, odnosno vinogradu:

- List nepokretnosti kao dokaz o vlasništvu (izdaje podružni organ *Uprave za nekretnine – katastar*) ili ovjeren ugovor o zakupu vinograda. Posjedovni list se plaća 8 EUR/po listu;
- Broj voćki ili čokota po sortama, vrsti proizvodnje alkoholnih pića, ostvarenom prinosu voća, odnosno grožđa u prethodnoj godini i zalihama alkoholnih pića – izdaje *Monstat*;
- Potvrda Privrednog suda o registraciji;
- Dokaz o uplati 5,00 EUR za zahtjev i 10,00 EUR za izdavanje rješenja na ž. r. opštine Berane na broj 530-6046777-40.

3. Prijava turističkih usluga u seoskom turizmu (poljoprivredni proizvođači, privredna društva, pravna lica ili preduzetnici)

Za prijavu turističkog smještaja u seoskom turizmu, potrebno je dostaviti:

- Zahtjev (formular je moguće preuzeti u Opštini);
- Potvrda o registraciji za poljoprivrednog proizvođača ili pravnog lica/privrednog društva iz CRPS;

- Prepis lista nepokretnosti Uprave za nekretnine. Cijena kopije je 8 EUR;
- Ugovor o zakupu, ako se prostor zakupljuje;
- Rješenje o upotrebi predmetnog objekta;
- Atest za struju;
- Rješenje o kategorizaciji;
- Dokaz o ispunjenosti opštih i posebnih higijenskih uslova ukoliko se uz usluge smještaja daju i usluge doručka (bed & breakfast) – Rješenje Ministarstva zdravlja da su prostorije ispunile higijenske zahtjeve za pripremanje i usluživanje hrane – sanitarna dozvola;
- Kopija uplatnice – lokalna administrativna taksa, na iznos od 5 EUR za zahtjev, za izradu rješenja 10 EUR, koja se uplaćuje na žiro račun br. 530-6046777-40, po Odluci o lokalnim administrativnim taksama zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	30 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	50 EUR
Preko 100 m ²	70 EUR.

4. Rješenje o ispunjenju minimalno-tehničkih uslova za obavljanje privredne djelatnosti preduzetnika

Od dokumentacije je potrebo dostaviti sledeće:

- Zahtjev (formular je moguće dobiti u prostorijama *Sekretarijata*);
- Potvrdu o registraciji privrednog društva iz Centralnog registar privrednih subjekata;
- Dokaz o načinu korišćenja prostora u kojem će se obavljati djelatnosti;
- Prepis lista nepokretnosti i kopija plana, kopiju ugovora o zakupu, ovjeren kod *Osnovnog suda* sa dokazom o vlasništvu zakupodavca. List nepokretnosti izdaje Katastar i plaća se 8 EUR/po listu;
- Sanitarnu saglasnost (izdaje sanitarni inspektor na zahtjev stranke);
- Stručni nalaz o pregledu i ispitanoosti elektro instalacija u objektu izdat od strane ovlašćene organizacije;
- Ostala rješenja ako su potrebna a odnose se na saglasnosti nadležnih organa zavisno od djelatnosti, lokacije objekta i sl. (npr. veterinarska, vodoprivredna, poljoprivredna, saobraćajna, MUP-a i dr.);
- Dokaz o uplati nakanade za izlazak Komisije prema troškovniku;
- Dokaz o uplati lokalne administrativne takse na ž. r. opštine Berane na broj 530-6046777-40:

- Za rješenje o utvrđivanju ispunjenosti uslova poslovnih prostora u pogledu tehničke opremljenosti i drugih propisanih uslova zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	30 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	50 EUR
Preko 100 m ²	70 EUR.

5. Dozvola za rad za trajne ugostiteljske objekte

- Potvrdu o registraciji iz Centralnog registra privrednih subjekata;
- Dokaz o vlasništvu ili kopiju ugovora o zakupu ugostiteljskog objekta;
- Dokaz o uplati (u zavisnosti od kvadrature);
- Dokaz o uplati lokalne administrativne takse na ž. r. opštine Berane na broj 530-6046777-40:
- Za rješenje o utvrđivanju ispunjenosti uslova poslovnih prostora u pogledu tehničke opremljenosti i drugih propisanih uslova zavisno od površine objekta:

Do 50 m ²	30 EUR
Od 50 m ² do 100 m ²	50 EUR
Preko 100 m ²	70 EUR.

2.2 Dozvole i licence na nacionalnom nivou

Analiza dozvola i licenci koje izdaju institucije na nacionalnom nivou vršena je kroz analizu aktivnosti i nadležnosti:

- Ministarstva ekonomije,
- Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja,
- Ministarstva održivog razvoja i turizma.

2.2.1 Ministarstvo ekonomije

Iz definisanih oblasti koje su obuhvaćene ovim priručnikom, Ministarstvo ekonomije (ME) vodi registar koji se tiče zanatskih radnji.

Procedura je jednostavna i više je formalna. Sastoji se samo u podnošenju prijave (slobodna forma), nakon registracije u CRPS, PU i obezbjeđivanja dozvola sa lokalnog nivoa.

2.2.2 Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (MPRR) izdaje preko 50 dozvola u vidu odobrenja, uvjerenja, saglasnosti i sl. Ovim priručnikom analizirane su početne dozvole za bavljenje poljoprivrednom djelatnošću koja je već opisana u prethodnim djelovima priručnika.

2.2.3 Ministarstvo održivog razvoja i turizma

Ministarstvo održivog razvoja i turizma (MORT) izdaje veliki broj dozvola i licenci. Za potrebe ovog priručnika, analizirane su samo procedure za dobijanje dozvola za obavljanje turističkih usluga u seoskom turizmu i kampovima.

Turističke usluge u seoskom turizmu

Turističke usluge u seoskom turizmu podrazumijevaju usluge koje se pružaju radi odmora i rekreacije turista i obuhvataju aktivnosti vezane za poljoprivredno gazdinstvo (berba voća i povrća, ubiranje ljetine, iznajmljivanje konja za jahanje i sl.).

Turističke usluge u seoskom turizmu pružaju se u skladu sa principima i praksom održivog razvoja.

Djelatnost pružanja turističkih usluga u seoskom turizmu mogu da obavljaju privredna društva, pravna lica i preduzetnici, kao i fizička lica – poljoprivrednici, koji se bave poljoprivredom sami ili kao članovi porodičnog poljoprivrednog gazdinstva. Članom porodičnog poljoprivrednog gazdinstva smatra se član poljoprivrednog gazdinstva određen zakonom kojim se uređuju poljoprivredna gazdinstva.

O početku obavljanja turističke djelatnosti u seoskom domaćinstvu zainteresovana lica su dužna da podnesu prijavu organu lokalne uprave nadležnom za poslove privrede prema mjestu obavljanja djelatnosti, radi evidencije u registru evidencije, u roku najmanje osam dana prije početka rada. Uz prijavu se dostavlja i dokaz o upisu u registar poljoprivrednog gazdinstva.

Ukoliko poljoprivredna gazdinstva pružaju usluge smještaja i ishrane, objekti moraju ispunjavati minimalno – tehničke uslove u pogledu uređenja i opremljenosti, u skladu sa propisom o minimalno tehničkim uslovima, uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju usluge u seoskom domaćinstvu.

Ministarstvo nadležno za poslove turizma propisalo je obrazac, sadržaj prijave i registra evidencije podnosilaca prijava o obavljanju turističkih usluga u seoskom domaćinstvu¹⁸.

U tom smislu, preduzetnice se mogu baviti nekom od sledećih djelatnosti:

¹⁸ Link: <http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag={580F43A6-1E9B-4E19-AAC2-0D471461F82C}>

1. Pripremanje i usluživanje toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje, za najviše 50 gostiju istovremeno.
2. Usluživanje i degustacija vina, drugih proizvoda od vina, drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz sopstvene proizvodnje u uređenom dijelu stambenog ili poslovnog objekta, u zatvorenom, natkrivenom ili na otvorenom prostoru, za najviše 50 gostiju istovremeno.
3. Usluge smještaja u sobi i apartmanu do najviše sedam soba, odnosno za 15 gostiju istovremeno, samo za goste kojima se pružaju usluge ishrane, točenja pića i napitaka (doručak, polupansion ili puni pansion) iz pretežno sopstvene proizvodnje.

Procedura obuhvata dostavljanje obavezne dokumentacije lokalnoj samoupravi koja je već opisana za navedene opštine.

Zahtjev koji se dostavlja nadležnom organu lokalne uprave sadrži:

- Ime i prezime, jedinstveni matični broj i adresu;
- Mjesto i adresu objekta u kojem se pruža usluga;
- Vrstu ugostiteljske usluge i strukturu smještajnih kapaciteta sa ukupnim brojem ležaja.

Uz zahtjev podnose se sljedeći dokazi:

- Da je podnosilac zahtjeva punoljetan;
- Da je podnosilac zahtjeva vlasnik, odnosno član porodičnog domaćinstva vlasnika objekta (sobe za iznajmljivanje, turističkog apartmana ili kuće za iznajmljivanje), odnosno zemljišta za kamp;
- Da objekti (sobe za iznajmljivanje, turističkog apartmana ili kuće za iznajmljivanje) odnosno kamp ispunjavaju minimalno-tehničke uslove za pojedinu vrstu i kategoriju, elemente i kriterijume za kategorizaciju, kao i način kategorizacije ugostiteljskih objekata;
- Da sobe za iznajmljivanje, turistički apartmani ili kuće za iznajmljivanje, odnosno kamp ispunjavaju uslove u pogledu gradnje, u skladu sa propisima kojima se uređuje izgradnja objekata.

Za objekte, odnosno prostorije na prostoru za koji nije donijeta prostorno – planska dokumentacija, može se, uz priloženi stručni nalaz o primjenjenim propisanim mjerama i normativima za elektro instalacije koji izdaje ovlašćeno pravno lice, izdati privremeno odobrenje za obavljanje djelatnosti.

Privremeno odobrenje za obavljanje djelatnosti pružanja ugostiteljskih usluga u domaćinstvu izdaje se do donošenja prostorno-planske dokumentacije.

Za pružanje usluga smještaja uz usluge doručka (bed & breakfast) izdavalac, pored dokaza koji se podnose uz zahtjev za dobijanje odobrenja za obavljanje djelatnosti, mora dostaviti i dokaz o ispunjenosti opštih i posebnih higijenskih zahtjeva, u skladu sa posebnim propisom.

Odobrenje za obavljanje djelatnosti pružanja ugostiteljskih usluga u domaćinstvu može se izdati samo jednom članu domaćinstva.

Za dobijanje dozvole za bavljenje prikazanom turističkom djelatnošću, potrebno je ispuniti i određene minimalno-tehničke uslove. Za potrebe ovog priručnika navedeni su opšti uslovi, dok je posebne moguće dobiti u lokalnoj samoupravi ili MORT-u, a koje definiše priručnik za minimalno-tehničke usluge. Opšti uslovi obuhvataju:

- Da je objekat priključen na vodovodnu mrežu (javnu ili drugu mrežu);
- Da je objekat priključen na javnu kanalizacionu mrežu ili ima na drugi način riješen odvod otpadnih voda u skladu sa zakonom;
- Da je objekat priključen na električnu mrežu ili ima na drugi način riješeno snabdijevanje električnom energijom u skladu sa zakonom;
- Da objekat ima odgovarajući sistem odnosno opremu za grijanje prostorija najmanje 18,5°C;
- Da je objekat čist, okrećen ili na drugi način prilagođen za prijatan boravak u njima;
- Da objekat nije ruiniiran ili oštećen;
- Da objekat ima visinu unutrašnjih prostorija najmanje 2,40 m od poda do plafona;

- Da objekat ima odgovarajući sanitarni čvor;
- Da objekat ima odgovarajući prostor za parkiranje vozila;
- Da objekat ima periodično pregledane protivpožarne aparate, i
- Da objekat ima kante za otpatke od vatrootpornog materijala.

Objekti u kojima se gostima priprema i uslužuje hrana, piće i napici moraju u blizini i/ili u okviru objekta imati ugostiteljske sadržaje odgovarajućeg kapaciteta, opremljene i uređene na prikladan način, za pripremu i konzumiranje hrane u skladu sa ovim pravilnikom (trpezarija, kuhinja, ostava za hranu, oprema i dr).

Kampovi

Ovom vrstom turističke djelatnosti mogu da se bave Privredno društvo, drugo pravno lice ili preduzetnik. Ovim vrstom turističke djelatnosti ne mogu da se bave fizička lica – poljoprivredni proizvođači.

Preduzetnica koje namjerava obavljati ugostiteljsku djelatnost osnivanjem kampa u obavezi je ovom Ministarstvu kao nadležnom organu za izdavanje odobrenja za rad, ostaviti neophodnu dokumentaciju koja obuhvata:

- Pismeni zahtjev koji sadrži sledeće podatke: naziv, sjedište, odnosno ime i prezime, jedinstveni matični broj i adresu podnosioca zahtjeva, zatim, naznačiti vrstu ugostiteljskog objekta za koji se traži izdavanje odobrenja, kao i adresu ugostiteljskog objekta.
- Dokaz o registraciji preduzetnika iz Centralnog registra privrednih subjekata.
- Dokaz o svojini:
  - Prepis lista nepokretnosti, ili
  - Ugovor o zakupu ugostiteljskog objekta
- Izvod iz prostorno planske dokumentacije o namjeni zemljišta za kampovanje (član 121 stav 1 Zakona o turizmu).
Ukoliko prostorno planskom dokumentacijom nije utvrđena namjena zemljišta za kampovanje ovom organu je neophodno dostaviti saglasnost nadležnog organa lokalne uprave ili javnog preduzeća koje upravlja prostorom posebne namjene za korišćenje zemljišta odnosno određenu lokaciju za kampovanje (član 121 stav 5 Zakona o turizmu).
- Postavljena kamp oprema u kampu (moguće je postaviti 30% smještajnih jedinica od ukupnog broja kapaciteta kampa) – kamp prikolice, pokretne kućice, a koje moraju ispunjavati uslove tehničke ispravnosti i biti registrovane u skladu sa Zakonom o bezbjednosti saobraćaja.
- Dokaz o uplati administrativne takse na račun Ministarstva održivog razvoja i turizma br. 832-31614150-79 (Zakon o administrativnim taksama tarifa br. 4) u iznosu od 5 EUR

Ispunjenost minimalno-tehničkih uslova u pogledu opreme i prostora (Pravilnikom o klasifikaciji, minimalnim-tehničkim uslovima i kategorizaciji kampova - "Sl. list CG", br. 61/11) u postupku izdavanja odobrenja za obavljanje djelatnosti utvrđuje Ministarstvo održivog razvoja i turizma (član 93 stav 2 Zakona o turizmu).

Uz zahtjev je potrebno naznačiti uslužni broj telefona.

3. Programi podrške i podsticajne mjere

U ovom dijelu dat je prikaz aktuelnih programa podrške i programa za finansiranje poslovanja preduzetnica u Crnoj Gori. Obuhvaćene su sve relevantne institucije koje stimulišu ili doprinose razvoju ženskog preduzetništva na razne načine.

U posljednje vrijeme raste broj programa za podršku razvoju ženskom preduzetništvu. Uglavnom se oni odnose na tehničke odnosno savjetodavne usluge, usluge pružanja informacija, a postoje i programi koji podržavaju razvoj ženskog preduzetništva obezbjeđujući finansijska sredstva. Veliki broj institucija u Crnoj Gori organizuju edukaciju, obuke i treninge za potencijalne i postojeće preduzetnike u cilju sticanja početnog i višeg nivoa preduzetničkih znanja ili vještina potrebnih za pokretanje sopstvenog biznisa. Cilj ovih edukacija je unapređenje znanja i vještina preduzetnica (i preduzetnika) i podizanje nivoa konkurentnosti, te mogućnosti za opstanak na tržištu. Iako većina ovih programa

različito doprinosi razvoju ženskog preduzetništva, sticanje novih znanja, vještina važni su uslovi za kreiranje inovativnog i konkurentnog poslovanja.

Neke od institucija koje nude ovakve vrste pomoći su:

1. Ministarstvo ekonomije;
2. Zavod za zapošljavanje Crne Gore;
3. Privredna komora Crne Gore;
4. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća;
5. Investiciono – razvojni fond Crne Gore;
6. Programi podrške Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja;
7. Programi podrške lokalnih samouprava.

3.1 Ministarstvo ekonomije

U cilju unapređenja poslovanja registrovanih preduzetnika, malih i srednjih preduzeća, Ministarstvo ekonomije periodično objavljuje poziv finansijske pomoći za klastere (udruženje tri ili više preduzetika, malih i srednjih preduzeća) koji se odnose na unapređenje poslovanja ili uvođenje standarda.

Unapređenje poslovanja klastera obuhvata kupovinu neophodne opreme za prevazilaženje „uskih grla“ u proizvodnji i mora biti primjenjivo na sve članove klastera. Finansijska podrška za program razvoja klastera iznosi najviše 10.000 EUR ili do 70% ukupne investicije, dok podrška uvođenju standarda iznosi najviše 5.000 EUR ili 70% ukupnih troškova.

Procedura dobijanja finansijske podrške od strane Ministarstva ekonomije podrazumijeva finansiranje 100% investiciju (ako je u pitanju program za klastere) ili 100% troškova (ako je u pitanju program uvođenja standarda), a sredstva Ministarstva ekonomije je moguće dobiti kroz postupak refundacije odnosno povraćaj¹⁹.

3.2 Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Zavod za zapošljavanje Crne Gore (Zavod) doprinosi razvoju ženskog preduzetništva uglavnom kroz edukaciju i razne treninge za sticanje potrebnih znanja i vještina.

Zavod realizuje programe edukacije iz preduzetništva kojima su ciljna grupa ili nezaposlena lica ili potencijalni preduzetnici. U cilju stimulisanja razvoja preduzetništva u Crnoj Gori Zavod nudi i kredite za samozapošljavanje. U 2014. godini odobrena su četiri ovakva kredita (jedan od njih je odobren u Kolašinu), a kreditna sredstva je moguće dobiti samo ako budući preduzetnici prođu obuku Zavoda. Cilj ovog uslova je da se poveća mogućnosti poslovnog uspjeha budućih preduzetnika i smanji rizik od neuspjeha zbog neposjedovanja elementarnih znanja. Pored teorijskog dijela, obuke sadrže i praktične module koje vode uspješni poslovni ljudi kroz prenošenje svojih iskustva i znanja na buduće preduzetnike.

Pored kreditne podrške, Zavod takođe nudi i „soft“ podršku koja se ogleda u organizovanju raznih seminara i radionica kao što su npr:

- Seminar za podsticanje samozapošljavanja
- Seminar za pružanje elementarnih znanja iz preduzetništva
- Pružanje specijalističkih obuka i edukacija iz oblasti poslovnih vještina
- Projekat virtuelnih preduzeća
- Obuke za izradu biznis plana i realizaciju biznis ideje

Zavod redovno realizuje ovakve programe podrške. Većina ovih obuka i predavanja se ne plaća ili plaća nekim simboličnim iznosom.

3.3 Privredna komora Crne Gore

Privredna komora Crne Gore (Komora) realizuje različite vidove obrazovanja uglavnom kroz razne obuke. Komora organizuje okrugle stolove, radionice i seminare na razne teme (finansije, menadžment, marketing, poslovne

¹⁹ Više informacija o programima podrške moguće je naći na web strani Ministarstva ekonomije: www.mek.gov.me

komunikacije, prodaje, upravljanje projektima i upravljanje ljudskim resursima i dr). Izbor tema koja će biti predmet nekog predavanja vrši se na osnovu predloga članova Komore ili na osnovu istraživanja tržišta.

Područja za koja postoji interesovanje su evropske integracije, razvoj ljudskih resursa, upravljanje projektima, CE znak i standardi kvaliteta, marketing, poslovna komunikacija, finansije i dr.

Organizovanje obuka i predavanja Komora vrši i na lokalnom nivou.

U cilju jačanja tržišnih pozicija preduzeća iz Crne Gore, Komora saraduje i sa inostranim organizacijama. Saradnja se ogleda u organizovanju zajedničkih promocija i usavršavanja, ali i kroz druge oblike saradnje. Komora takođe doprinosi razvoju poslovanja svojim članovima kroz organizovanje:

- Nastupe na sajmovima
- Poslovne forume
- Prezentacije preduzeća.

3.4 Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Jedna od značajnih institucija na nacionalnom nivou je i Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća. Njena uloga se ogleda u pružanju usluga koje mogu značajno doprinijeti razvoju poslovanja budućim preduzetnicama. Od Direkcije moguće je dobiti stručnu pomoć u pripremi razvojnih dokumenata kao što su biznis plan, zatim prenos znanja kroz razne seminare i radionice.

Direkcija takođe doprinosi i razvoju malog i srednjeg biznisa kroz pružanje informacija domaćim preduzetnicima o stranim tržištima i stranim biznis subjektima o domaćem tržištu. U tom smislu je formiran konzorcijum sa Privrednom Komorom, Mašinskim fakultetom, Business Start-Up centrom iz Bara u sklopu koga je osnovan Evropski centar za informacije i inovacije Crne Gore (EIICM) tj. Euroinfo centar²⁰, kao dio „Evropska mreže preduzeća“, koja broji preko 600 organizacija u 52 zemlje širom Evrope.

Evropska mreža preduzetništva, kao najveća evropska mreža za poslovnu saradnju, nudi raznoliku pomoć malim i srednjim preduzećima u EU i šire, prije svega u dijelu uspostavljanja kontakta i saradnje.

3.5 Investiciono – razvojni fond Crne Gore

Investiciono – razvojni fond Crne Gore (IRF) je finansijska i razvojna institucija koja nudi najpovoljnije uslove kreditiranja malog biznisa u Crnoj Gori. Dominantna aktivnost IRF-a u smislu podrške odnosi se na finansijsku podršku kroz kreditne aranžmane, garancije i faktoring.

Među brojnim kreditnim linijama, IRF vrši i kreditiranje preduzetnika i poljoprivrednih proizvođača. Kreditnu podršku kod IRF-a moguće je dobiti kroz:

- Direktno finansiranje
- Finansiranje u saradnji sa poslovnim bankama.

Nezavisno od toga na koji način se vrši kreditiranje, postoje brojne kreditne linije za postojeće i buduće preduzetnike:

1. Kreditna linija za mlade preduzetnike – Program kreditiranja mladih u biznisu
2. Kreditna linija za žene u biznisu
3. Kreditna linija za poljoprivredu.

Detaljan opis uslova kreditiranja moguće je naći na web prezentaciji IRF-a. Za potrebe ovog priručnika prikazani su samo najvažniji djelovi.

1. Program kreditiranja mladih u biznisu

Ova kreditna sredstva su namjenjena za:

- Ulaganja u osnovna sredstva
- Materijalnu imovinu (zemljište, građevinski objekti, oprema i uređaji, osnovno stado, podizanje dugogodišnjih zasada, sitan inventar...)

²⁰ Link: <http://www.euroinfo.me>

- Nematerijalnu imovinu (razvoj proizvoda ili usluge, patenti, licence, koncesije, autorska prava, franšize...) i
- Obrtna sredstva.

IRF može finansirati do 50% vrijednosti ukupne investicije. Iznos kredita namijenjen ulaganju u obrtna sredstva može biti do 20% ukupnog iznosa kredita.

Program kreditiranja mladih u biznisu vrši se kroz direktnu kreditnu liniju.

Kreditni uslovi:

- Maksimalni iznos kredita – do 50.000 EUR (za preduzetnike do 30.000 EUR)
- Minimalni iznos – 10.000 EUR
- Kamata 4,5% na godišnjem nivou (ako je obezbjeđenje bankarska garancija kao sredstvo obezbjeđenja, kamatna stopa će iznositi 3% na godišnjem nivou)
- Rok otplate do 8 godina (uključujući grace period)
- Grace period do – 2 godine.

Za projekte koji se realizuju u opštinama na sjeveru Crne Gore, u Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, kamatna stopa iznosi 3,5% na godišnjem nivou.

2. Kreditna linija za žene u biznisu

Da bi projekat bio kreditiran po ovoj kreditnoj liniji žena mora biti nosilac biznisa, a procjenu ispunjenosti ovog kriterijuma vrši Stručna služba IRF-a.

Ova kreditna sredstva su namjenjena za:

- Ulaganja u osnovna sredstva
- Materijalnu imovinu (zemljište, građevinski objekti, oprema i uređaji, osnovno stado, podizanje dugogodišnjih zasada, sitan inventar...)
- Nematerijalnu imovinu (razvoj proizvoda ili usluge, patenti, licence, koncesije, autorska prava, franšize...) i
- Obrtna sredstva.

IRF može finansirati do 50% vrijednosti ukupne investicije. Iznos kredita namijenjen ulaganju u obrtna sredstva može biti do 20% ukupnog iznosa kredita.

Program kreditiranja žena u biznisu vrši se:

- Direktnim kreditiranjem korisnika kredita
- Kreditiranjem krajnjih korisnika kredita putem poslovnih banaka sa kojima je IRF uspostavio saradnju.

Kreditni uslovi:

- Maksimalni iznos kredita – do 200.000 EUR (za preduzetnike do 30.000 EUR)
- Minimalni iznos – 10.000 EUR
- Kamata 4,5 % na godišnjem nivou (ako je obezbjeđenje bankarska garancija kao sredstvo obezbjeđenja, kamatna stopa će iznositi 3% na godišnjem nivou)
- Rok otplate do 8 godina (uključujući grace period)
- Grace period do – 2 godine.

Za projekte koji se realizuju u opštinama na sjeveru Crne Gore, u Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, kamatna stopa iznosi 3,5% na godišnjem nivou.

3. Kreditna linija za poljoprivredu

Posebno interesantna kreditna linija za postojeće i buduće preduzetnike je linija koja se odnosi na finansiranje poljoprivrede. Korisnici kredita mogu biti privredna društva i preduzetnici, ali i lica koja se bave drugim preduzetničkim djelatnostima (zanatlije i poljoprivredni proizvođači).

Ova kreditna sredstva su namjenjena za:

- Ulaganja u osnovna sredstva
- Materijalna imovina (zemljište, građevinski objekti, oprema i uređaji, osnovno stado, podizanje dugogodišnjih zasada, sitan inventar...)
- Nematerijalna imovina (razvoj proizvoda ili usluge, patenti, licence, koncesije, autorska prava, franšize...) i
- Obrtna sredstva.

IRF može financirati do 50% vrijednosti ukupne investicije. Iznos kredita namijenjen ulaganju u obrtna sredstva može biti do 20% ukupnog iznosa kredita.

Program kreditiranja poljoprivrede vrši se:

- Direktnim kreditiranjem korisnika kredita
- Kreditiranjem krajnjih korisnika kredita putem poslovnih banaka sa kojima je IRF uspostavio saradnju.

Kreditni uslovi:

- Maksimalni iznos kredita – do 1.000.000 EUR (za preduzetnike i poljoprivredne proizvođače do 30.000 EUR)
- Minimalni iznos – 10.000 EUR
- Kamata 6% na godišnjem nivou (ako je obezbjeđenje bankarska garancija kao sredstvo obezbjeđenja, kamatna stopa će iznositi 3% na godišnjem nivou)
- Rok otplate do 10 godina (uključujući grace period)
- Grace period do – 2 godine.

Za projekte koji se realizuju u opštinama na sjeveru Crne Gore, u Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, kamatna stopa iznosi 5,5% na godišnjem nivou.

Factoring

Factoring predstavlja mogućnost otkupa postojećih ili budućih potraživanja. Kao krajnji korisnici mogu se javiti preduzetnici i preduzeća u svim oblicima organizovanja koje predviđa *Zakon o privrednim društvima*. Ova mogućnost se ne odnosi na poljoprivredne proizvođače.

Factoring ustvari predstavlja mogućnost da se IRF-u prodaju postojeća ili buduća potraživanja koja preduzetnik ima, po uslovima koje definiše IRF. Ovo se obično koristi kada je period plaćanja od strane kupaca relativno dug, a preduzetniku to plaćanje treba što prije. On tada proda svoje potraživanje IRF-u i tako dobije svoj novac i prije isteka roka za plaćanje definisanog od strane kupca.

3.6 Programi podrške Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja

Ministarstvo poljoprivrede pruža brojne mjere podrške razvoju poljoprivredne proizvodnje. Ove mjere definisane su kroz godišnje agrobudžete i odnose se samo na registrovane poljoprivredne proizvođače, a dijele se u više grupa.

Neke od mjera koje mogu biti interesantne postojećim i budućim poljoprivrednim proizvođačima su:

1. Direktna podrška ratarskoj proizvodnji,
2. Podrška povrtarskoj proizvodnji,
3. Podrška podizanju višegodišnjih zasada ljekovitog i aromatičnog bilja,
4. Podrška investicijama u poljoprivrednim gazdinstvima (MIDAS),
5. Unapređivanje kvaliteta proizvoda,
6. Direktna podrška stočarskoj proizvodnji,
7. Podrške pri podizanju višegodišnjih zasada voćaka i vinove loze,
8. Organska proizvodnja.

Ukoliko je poljoprivredno gazdinstvo registrovano za pružanje usluga seoskog turizma, u okviru Agrobudžeta je moguće dobiti određenu podršku za unapređenje tih aktivnosti. Podrška je definisana mjerama ruralnog razvoja (tačnije

„Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim sredinama“) a odnosi se na investicije za unapređenje smještajnih kapaciteta kroz otvaranje novih radnih mjesta. Maksimalni nivo podrške iznosi do 35% vrijednosti investicije. Za poljoprivredna gazdinstva u planinskim područjima ili za mlade poljoprivredne proizvođače i žene podrška može iznositi do 40% vrijednosti investicije.

Pravo na korišćenje podrške pod uslovima utvrđenim ovim mjerama imaju pravna lica ili preduzetnici, kojima je primarna djelatnost proizvodnja i promet poljoprivredno prehrambenih proizvoda. Korisnik podsticaja je poljoprivrednik, fizičko lice koje se bavi poljoprivredom sam ili kao član porodičnog poljoprivrednog gazdinstva.

Kod mjera podrške Min. poljop. jedan proizvođač zavisno od kapaciteta svoje proizvodnje može aplicirati za razne vidove podrški predviđenih Agrobudžetom za tekuću godinu ukoliko ispunjava uslove. Tako npr. ukoliko ima mješovitu proizvodnju može u istoj godini podići zasad neke voćne vrste, zasijati neku parcelu žitaricama ili travom, i konkurisati za premiju u stočarstvu ukoliko ima br. uslovnih grla. Ukoliko ispunjava uslove propisane Agrobudžetom, za sve ove vidove proizvodnje ostvariće podršku. Na ovaj način poljoprivredni proizvođač stvara i bolje preduslove da konkuriše za mjere predviđene u okviru MIDAS, odnosno IPARD programa.

3.6.1 MIDAS i IPARD grantovi

Grant podršku poljoprivrednoj proizvodnji u okviru MIDAS projekta do sada je iskoristio veliki broj poljoprivrednih proizvođača iz raznih oblasti poljoprivrede. Ukupno je objavljeno 5 MIDAS poziva. U planu je da se do kraja godine objavi još jedan poziv za podršku sličan MIDAS-u (tzv. IPARD like), a od narednih godina bi trebalo da krene i IPARD program za Crnu Goru.

Uslovi za dobijanje buduće grant podrške od strane MPRR će biti slični dosadašnjim. Grant podrška će iznositi od 10.000 do 90.000 EUR. Ukoliko prikazana sredstva ne budu dovoljna, moći će da se aplicira za dodatna kreditna sredstva kod IRF-a koja će se nuditi po sledećim uslovima:

- Iznosi podrške za preduzetnike i poljoprivredne proizvođače će se kretati od 10.000 do 60.000 EUR,
- Kamata između 4,5% i 5,5% na godišnjem nivou,
- Rok do 10 godina,
- Grace period do 2 godine.

3.7 Programi lokalnih samouprava

Programi podrške lokalnih samouprava značajno su smanjeni u posljednje vrijeme. Ipak, neki od programa su i dalje aktivni. Svaka lokalna samouprava donosi godišnji budžet kojim se definišu i mjere podrške.

Neke od navedenih mjere odnose se isključivo na žene u biznisu. Tako je u agrobudžetu opštine Mojkovac za 2014. godinu definisano da se sve navedene mjere podrške, odnosno, iznosi odobrenih sredstava mogu uvećati do 15% ako su korisnici pripadnice ženskog pola.

4. Stvaranje uslova za uspješan nastup na tržištu

Početak poslovanja svake preduzetnice praćen je velikim brojem problema. Ti problemi vrlo često dovode da gotovo 2/3 od ukupnog broja preduzetnica ne uspije da održi svoje poslovanje duže od 2 godine.

U uslovima tržišne ekonomije, svaki oblik pomoći preduzeticama može biti od koristi kako bi poboljšale svoju tržišnu poziciju i povećale nivo efikasnosti. U tom smislu treba aktivno koristiti podršku koju pružaju institucije na lokalnom i nacionalnom nivou, ali i pratiti potrebe na tržištu. Neki od načina da se ovo postigne su:

- **Osnivanje klastera.** Klasteri su mehanizmi neformalnog udruživanja preduzetnika mikro, malih i srednjih preduzeća iz iste ili slične oblasti, sa određene lokacije, koji dijele iste probleme i iste mogućnosti. Ovakav oblik nastupa na tržištu podržan je i od strane Ministarstva ekonomije koje najmanje jednom godišnje objavljuje pozive za podršku razvojem klastera. Ovim pozivom moguće je dobiti finansijsku podršku do 70% vrijednosti ukupnih ulaganja ili najviše 10.000 EUR. Osim domaćih izvora, za razvoj klastera je moguće dobiti

i podršku od inostranih organizacija. Jačanje saradnje kroz klastere takođe će pomoći razvoju poslovanja kroz zajednički nastup na tržištu, smanjenju troškova proizvodnje kroz organizovanje zajedničkih sajмова, prezentacija, degustacija i sl.

- Osim saradnje, pažnju treba posvetiti i aktivnostima na **razvoju sopstvenog marketinga**. U vremenu modernih tehnologija, postojanje i redovno ažuriranje web prezentacije postaje uslov. Osim toga, web site je odlična prilika za reklamiranje, ali i privlačenje budućih kupaca jer kroz virtuelni prikaz proizvoda ili usluge kupac mnogo lakše može da donese odluku. Osim web prezentacije, poželjno je obezbijediti i propratni materijal za svoje poslovanje. Katalozi, brošure, flajeri i sl. mogu veoma dobro da posluže za prenos informacije od postojećih do budućih kupaca i tako stvore multiplikativni efekat. Ovakav propratni materijal treba imati u količini koja je dovoljna za određeni period (recimo štampa kataloga za seoski turizam treba da bude završena prije nego počne sezona nekoliko mjeseci), ali i redovno dopunjavana i mijenjana.
- Unapređenje znanja i razmjena iskustva može se postići i **članstvom u organizacijama koje podržavaju žene preduzetnice**. Tako npr. *Asocijacija poslovnih žena Crne Gore* kao i *Mreža mentora za žene preduzetnice* redovno organizuje brojne događaje čije teme su isključivo u fokusu razvoja ženskog preduzetništva i biznisa. U okviru *Mreže mentora za žene preduzetnice* moguće je dobiti program mentorstva za preduzetnice koje namjeravaju to da postanu. Mentorstvo predstavlja uspostavljanje partnerskog odnosa između mentora i žene preduzetnice u okviru kojeg mentor, svojim profesionalnim znanjem i iskustvom daje podršku preduzetnici koja je početnik u biznisu. Ovaj odnos baziran je na međusobnom poštovanju i povjerenju, a ogleda se kroz ohrabrenje, zajedničko razmatranje poslovnih situacija i izazova i davanje konstruktivnih savjeta. Značajan partner u ovome može da bude i *Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER)*. IPER je i osnovan sa ciljem pružanja stručne pomoći preduzetnicima i malim i srednjim preduzećima. Od 1993. godine pa do danas, realizovani su brojni projekti iz oblasti razvoja preduzetništva, a od prije par godina aktivno se rade i projekti vezani za razvoj ženskog preduzetništva.
- U organizaciji Privredne komore redovno se organizuje **učesće na sajmovima** u Crnoj Gori i šire. Prisustvo sajmovima može biti od velike koristi za predstavljanje proizvoda i upoznavanje tržišta. Kroz razmjenu iskustva sa ostalim učesnicima širi se mreža poslovnih kontakata i dobijaju informacije o aktuelnim potrebama tržišta.
- Iako su budžeti novih preduzetnica relativno mali za bilo kakva ulaganja, treba planirati određena izdvajanja za manja **sponzorstva ili donacije**. Ovakav vid marketing aktivnosti vjerovatno neće dati rezultate na kraći rok, ali će dugoročno sigurno stvoriti pozitivnu sliku o društvenoj odgovornosti preduzetnice. Sponzorstva ili donacije ne moraju uvijek biti u novcu, ali u svakom slučaju treba da se sprovedu sa jasnim ciljem i po mogućnosti periodično.
- Veoma je bitno izvršiti **deklarisanje proizvoda**. Ovo se posebno odnosi na buduće preduzetnice iz oblasti poljoprivrede. Deklaracija je uslov za dobar plasman poljoprivrednih proizvoda. Deklaracija može biti izdata od strane samog proizvođača uz napomenu da je kontrolu izvršio neki od državnih ili privatnih organa koji se time bave. Na deklaraciji treba da stoje osnovni podaci o proizvodu (naziv proizvoda, mjesto proizvodnje, od čega je proizveden, način čuvanja i rok upotrebe). Deklaracija može biti posebno priložena, a može biti i u sklopu same ambalaže.

Prema *Pravilniku o deklarisanju, označavanju, reklamiranju i prezentaciji hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane i ostale hrane ("Sl. list Crne Gore", br. 16/11 od 22.03.2011)* deklaracija pakovane hrane mora da zadrži:

- Naziv pod kojim se hrana stavlja u promet,
- Spisak sastojaka,
- Količinu sastojaka ili kategoriju sastojaka,
- Neto količinu ili količinu punjenja,
- Rok upotrebe,
- Uslove čuvanja, skladištenja i način upotrebe, gdje je to potrebno, a radi uticaja na trajnost hrane,
- Seriju (šarža, lot) hrane,
- Naziv i sjedište, odnosno adresu proizvođača ili subjekta u poslovanju sa hranom koji hranu pakuje ili stavlja u promet ako to nije proizvođač, a registrovan je u Crnoj Gori,

- Podatke o mjestu ili geografskom porijeklu,
- Uputstvo za upotrebu, radi pravilnog korišćenja.
- Za pića koja sadrže više od 1,2% vol. alkohola, potrebno je navesti tačnu vrijednost sadržaja alkohola.
- **Brendiranje proizvoda.** Ako su proizvodi dokazanog kvaliteta, neophodno je izvršiti njihovo brendiranje. U današnje vrijeme, nepostojanje brenda na tržištu znači kao da ne postoji ni proizvod. U ovom pravcu značajan korak za crnogorske proizvode napravila je Privredna komora. Ona je krajem 2008. godine kreirala i otpočela realizaciju projekta “Dobro iz Crne Gore”. Njegov sadržaj je brendiranje domaćih proizvoda i usluga koji posjeduju natprosječni kvalitet, povećanje njihovog učešća na domaćem i izvoz na tržišta. U tu svrhu dizajniran je i pravno zaštićen istoimeni kolektivni žig, kojim se označavaju crnogorski proizvodi i usluge koji ispunjavaju propisane kriterijume vrhunskog kvaliteta. Procedura nije komplikovana, a pravo na znak traje 5 godina.
- Pokretanje postupka za dobijanje prava na oznake geografskog porijekla **PGI**, oznaku porijekla **PDO** i garantovano tradicionalni specijaliteti **TSG**, su takođe jedni od načina da se prvenstveno poljoprivredni proizvodi bolje plasiraju na domaćem i stranom tržištu. Iskustva zemalja EU, posebno Italije, su da je najčešće korišćena oznaka zaštite porijekla **PDO**, posebno za različite vrste sireva. Postupak dodjele prava sada je u nadležnosti MPRR, a pravo se stiče na period od 5 godina.

Ispunjavanje navedenih uslova za unapređenje poslovanja značajno može uticati da proizvodi i usluge budućih preduzetnica nađu put do većeg broja potrošača. Za realizaciju prikazanog potrebno je vrijeme ali i ulaganja. U tom smislu, preduzetnice treba udruženo da rade na tome. U početnim fazama treba razmisliti o tome da se stvara zajednička ponuda više preduzetnica, dok se ne ojača tržišna pozicija, a onda raditi na sopstvenom brendiranju. Zajednička ponuda je veoma bitna za velike trgovinske lance ili značajnije tuoperatore kada se radi o turističkim uslugama. Iako možda veliki broj njih trenutno imaju kapacitete koji mogu da zadovolje relativno male potrebe, to ne znači da saradnja nije moguća. Ipak, da bi do saradnje došlo moraju se ispoštovati prikazani uslovi, a ovo je moguće samo ako se kontinuirano ulaže u sopstveno poslovanje.

Zaključak

Razvoj ženskog preduzetništva počinje da dobija na značaju kako kod institucija sistema, tako i kod raznih organizacija koje se uključuju u proces dajući svoj doprinos. Tome u prilog ide i činjenica da Ministarstvo ekonomije trenutno priprema strategiju za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori kojom će biti definisani pravci daljeg razvoja ovog koncepta. U tom smislu, nastaviće se sa promocijom ženskog preduzetništva kroz razne programe i projekte u kojima aktivno treba učestvovati.

Drugi važan faktor je ulaganje u sopstvenu proizvodnju. Ovo se posebno odnosi na standarde koje je potrebno implementirati. Uvođenje standarda je proces koji zahtijeva vrijeme i novac. Takvu vrstu investicije treba planirati na vrijeme.

Takođe, postojeće ili buduće preduzetnice treba da jačaju postojeća udruženja. Članstvo u ovakvim organizacijama može da bude od velike koristi u rješavanju problema koje je teško ili nemoguće riješiti kao pojedinac.

Ovim priručnikom ukazano je na samo neke od mogućih pravaca razvoja ženskog preduzetništva. Nadamo se da će ovo biti dobra osnova i podsticaj za jačanje ovog koncepta ubuduće.

Na kraju je bitno navesti da svaka žena koja namjerava da postane preduzetnica ima mogućnost da se kroz mrežu mentora aktivno uključi u program sticanja znanja i vještina koje joj mogu pomoći u daljem poslovanju. Takođe, podršku u realizaciji biznis ideja moguće je dobiti i od Regionalne razvojne agencije Bjelasica, Komovi i Prokletije. Projekti koje realizuje Agencija veoma su značajni za preduzetnice, posebno u ruralnim područjima. Agencija je do sada uspješno realizovala brojne projekte od kojih su koristi imali i mali biznisi i lokalne samouprave.

5. Primjeri uspješnih preduzetnica

Organic Planet

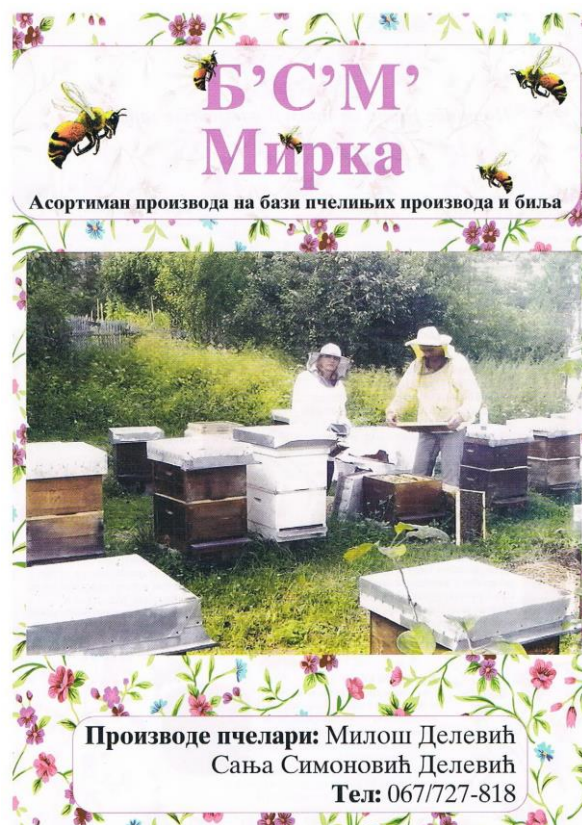

Suzana Đurđevac (28.godina) iz Nikšića, diplomirani je ekonomista. Kako je oduvijek željela da bude 'sam svoj gazda' odlučila se na otvaranje maloprodajnog objekta zdrave hrane 'Organic Planet'. Smatra da je nemoguće poslovati bez registracije preduzeća ukoliko preduzetnice žele da se ozbiljno i profesionalno bave nekom djelatnošću. Registracija je polazna tačka i iz Suzaninog iskustva, a za nju je ovaj proces bio prilično brz i jednostavan. Benefiti od registracije su mnogobrojni. U prvom redu, Suzana navodi da registracija omogućava slobodu poslovanja koju ne bi imala da nije registrovana. Pored toga, registracija omogućava samozapošljavanje preduzetnice, kao i zapošljavanje članova porodice, uslova za dobijanje penzijsko-zdrastvenog osiguranja. Takodje, registracija otvara mogućnost uključivanja u tržišne tokove, mogućnost kreditiranja kako bi se poslovanje unaprijedilo i profit povećao. Suzana dodaje da registracija preduzeća nema negativnih strana i zaključuje da su upornost i odlučnost neizostavni za uspjeh.

B'S'M' – Mirka

Sanja Simonović Delević (44. godine) iz Berana, nedavno je osnovala svoje preduzeće "B'S'M' – Mirka". Bavi se pčelarstvom već 15 godina na porodičnom imanju i otuda ideja da započne biznis koji u osnovi ima proizvodnju kozmetičkih proizvoda na bazi meda i ljekovitog bilja. Kako je radila kao trgovac, željela je da osnuje svoj biznis, kako bi doprinijela porodičnom budžetu, a u isto vrijeme bila uz porodicu.

U početku je Sanja svoje proizvode poklanjala drugaricama i prijateljicama. Kako je interesovanje za njene proizvode raslo, željela je da opravda povjerenje i dobije potvrdu od nadležnih organa da su njeni proizvodi 100% prirodni. Odlučila je da registruje preduzeće i dobije licencu o kvalitetu proizvoda. Registracija je omogućila Sanji da na legalan način proširi mrežu kupaca, dobije mjesto na tržištu i kontaktira apoteke i specijalizovane prodajne objekte kako bi dalje preko njih prodavala svoje proizvode i bila konkurentna ostalim prirodnim kozmetičkim proizvodima na tržištu Crne Gore. Pored nastupa na brojnim sajmovima i saradnje sa udruženjima, planovi za budućnost odnose se na pronalaženje adekvatnog poslovnog prostora gdje bi Sanja mogla da izloži proizvode i prenosi znanja o medu, pčelarstvu i ljekovitom bilju sa prostora Crne Gore.

Kontakt informacije ključnih institucija/organizacija

<p>Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije Adresa: IV crnogorske brigade bb, Berane Tel/Fax: 051 237 004 e-mail: office@bjelasica-komovi.co.me web site: http://www.bjelasica-komovi.me</p>	<p>Poreska uprava Crne Gore Adresa: Bulevar Šarla De Gola br.2, Podgorica Tel/Fax: 020 658 063 e-mail: milan.lakicevic@tax.gov.me web site: http://www.poreskauprava.gov.me</p>
<p>Centralni registar privrednih subjekata (CRPS) Adresa: Marka Miljanova 54, Podgorica Tel/Fax: 020 230 858 e-mail: crps@t-com.me web site: http://www.crps.me</p>	<p>Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća (DRMSP) Adresa: Rimski trg br.46, Podgorica Tel/Fax: 020 406 302 web site: http://nasme.me</p>
<p>Ministarstvo ekonomije Adresa: Rimski trg broj 46, Podgorica. Tel/Fax: 020 234 207 e-mail: vesna.besovic@mek.gov.me web site: http://www.mek.gov.me</p>	<p>Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Adresa: Rimski Trg 46, Podgorica Tel/Fax: 020 482 109 e-mail: kabinet@mpr.gov.me web site: http://www.mpr.gov.me</p>
<p>Savjetodavna služba u biljnoj proizvodnji Adresa: Mihaila Lalića 1, Podgorica Tel/Fax: 020 206 710 e-mail: extension-pg@t-com.me web site: http://www.savjetodavna.org</p>	<p>Služba za selekciju stoke Adresa: Mihaila Lalića 1, Podgorica Tel/Fax: 020 265 337 e-mail: selekcijapg@t-com.me web site: http://www.btf.ucg.ac.me/page.php?id=51</p>
<p>Savjetodavna služba u Beranama Ul. Polimska bb, Berane Tel/Fax: 051 235 408 e-mail: extension-ba@t-com.me Web site: http://www.savjetodavna.org/rcberane.htm</p>	<p>Savjetodavna služba u opštini Bijelo Polje Centar za kontinentalno voćarstvo i ljekovito bilje Ul. Volodina bb, Bijelo Polje Tel/Fax: 050 486 699 e-mail: extension-bp@t-com.me web site: http://www.savjetodavna.org/rcbijelopolje.htm</p>
<p>Ministarstvo održivog razvoja i turizma Adresa: IV proleterske brigade 19, Podgorica Tel/Fax: 020 446 212 e-mail: uros.andrijasevic@mrt.gov.me web site: http://www.mrt.gov.me</p>	<p>Investiciono-razvojni fond Crne Gore Adresa: Bulevar Sv. Petra Cetinjskog 126, Podgorica Tel/Fax: 020 228 117 e-mail: info@irfcg.me web site: http://www.irfcg.me</p>
<p>Privredna komora Crne Gore Adresa: Novaka Miloševa 29/II, 81000 Podgorica Tel/Fax: 020 230 545 e-mail: pkcg@pkcg.org web site: http://www.privrednakomora.me</p>	<p>Zavod za zapošljavanje Crne Gore Adresa: Novaka Miloševa 6/1, Podgorica Tel/Fax: 020 406 800 e-mail: zzzcg@t-com.me web site: http://www.zzzcg.org</p>
<p>Evropska mreža preduzetništva Adresa: Rimski trg 46, Podgorica Tel/Fax: 020 406 316 web site: http://www.euroinfo.me</p>	<p>Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER) Adresa: Kralja Nikole 27 A/IV, PC „Čelebić“, Podgorica Tel/Fax: 020 633 855 e-mail: iper@t-com.me web site: www.iper.org.me</p>
<p>Montenegro biznis alijansa (MBA) Adresa: Kralja Nikole 27 A/IV, PC „Čelebić“, Podgorica Tel/Fax: 020 622 738 e-mail: mba@t-com.me web site: http://www.visit-mba.org</p>	<p>Opština Berane Sekretarijat za finansije i ekonomski razvoj Adresa: IV Crnogorske broj 1, Berane Tel/Fax: 051 231 973 e-mail: finansije@berane.co.me web site: http://www.berane.me</p>

<p>Opština Mojkovac Sekretarijat za finansije, ekonomiju i lokalne javne prihode Adresa: Ljubimira Bakoča bb, Mojkovac Tel/Fax: 050 470 272 e-mail: opstinamojkovac@t-com.me web site: http://mojkovac.me</p>	<p>Opština Kolašin Sekretarijata za privredu i finansije Adresa: Buda Tomovića bb, Kolašin Tel/Fax: 020 865 760 e-mail: opstina.kolasin@t-com.me web site: http://www.kolasin.me/</p>
<p>Asocijacija poslovnih žena Crne Gore Adresa: IX Crnogorske brigade br. 11, Podgorica Tel/Fax: 020 209 250 e-mail: poslovna.zena@yahoo.com Web site: http://poslovnazena.me</p>	<p>CEED Consulting Adresa: Kralja Nikole, PC „Čelebić“, Podgorica Tel/Fax: 020 620 611 E-mail: info@ceed-consulting.com Web site: www.ceed-cosulting.com</p>
<p>Opština Bijelo Polje Sekretarijat za preduzetništvo i ekonomski razvoj Adresa: Ul. Nedjeljka Merdovića bb, Bijelo Polje Tel/Fax: 050 484 020 e-mail: preduzetnistvo@bijelopolje.co.me web site: http://www.bijelopolje.co.me</p>	<p>Opština Andrijevica Sekretarijat lokalne uprave Adresa: Ul. Branka Deletića bb, Andrijevica Tel/Fax: 051 243 171 e-mail: goricazonjic@gmail.com web site: http://www.andrijevica.me</p>
<p>Opština Plav Sekretarijat za privredni razvoj i finansije Adresa: Ul. Čaršijska br.1, Plav Tel/Fax: 051 251 129 e-mail: sekretarijat.prf@gmail.com web site: http://www.plav.me</p>	<p>Opština Plužine Sekretarijat lokalne uprave Adresa: Plužine bb, Plužine Tel/Fax: 040 271 111 web site: http://pluzine.me</p>
<p>Opština Pljevlja Sekretarijat za privredu Adresa: Njegoševa bb, Pljevlja Tel/Fax: 052 300 192 e-mail: toma.knezevic@pljevlja.co.me web site: www.pljevlja.me</p>	<p>Opština Žabljak Sekretarijat za finansije i ekonomski razvoj Adresa: Ulica durmitorskih ratnika bb, Žabljak Tel/Fax: 052 361 977 e-mail: sozabljak@t-com.me web site: www.zabljak.me</p>

Korišćeni izvori

- Agrobudžet Crne Gore za 2014. godinu, MPRR
- Agrobudžet opštine Mojkovac za 2014. godinu, Opština Mojkovac
- IPARD Program za Crnu Goru, MPRR
- Modeli podrške za razvoj biznisa u Crnoj Gori, Centar za stručno obrazovanje i Luksemburška agencija za razvojnu saradnju
- Pravilnik o obavljanju poljoprivredne djelatnosti kao jedinog ili glavnog zanimanja, MPRR
- Pravilnik o obliku i načinu vođenja registra subjekata i registra poljoprivrednih gazdinstava, MPRR
- Pravilnik o posebnim higijenskim zahtjevima za hranu životinjskog porijekla, MPRR
- Pravilnik o higijenskim zahtjevima za hranu životinjskog ili biljnog porijekla, MPRR
- Pravilnik o deklarisanju, označavanju, reklamiranju i prezentaciji hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane i ostale hrane, Ministarstvo zdravlja
- Pravilnik o paušalnom oporezivanju, Ministarstvo finansija
- Pravilnik o uslovima za upis u registar proizvođača, prerađivača, uvoznika, distributera i skladištara bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, MPRR
- Pravilnik o utvrđivanju osnovica za penzijsko i invalidsko osiguranje na koje se osiguranici poljoprivrednici mogu osigurati po sopstvenom izboru, MPRR
- Pravilnik o minimalno-tehničkim uslovima, uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju usluge u seoskom domaćinstvu, MORT
- Procjena okruženja za žensko preduzetništvo u Crnoj Gori, Unija Poslodavaca
- Odluka o organizaciji i načinu rada lokalne uprave Opštine Kolašin iz 2011. godine, Opština Kolašin
- Odluka o organizaciji i načinu rada lokalne uprave Opštine Mojkovac iz 2013. godine, Opština Mojkovac
- Žensko preduzetništvo u Crnoj Gori 2013, IPER